

**МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ
ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА ТА ПРАВООХОРОННОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

До захисту допустити:

**«Запровадження в Україні кримінальної відповідальності за колабораційну
діяльність: передумови та шляхи вдосконалення»**

Кваліфікаційна робота здобувача вищої
освіти другого (магістерського) рівня
вищої освіти

Віктора **НОВИЦЬКОГО**

Науковий керівник: Тимошенко В.А.,
д. юрид.н., професор, професор кафедри
військового права та правоохоронної
діяльності

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою добре

Секретар ЕК

Максим **БУЛИК**

« » червня 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ	7
1.1. Сутність поняття колабораціонізм та його основні ознаки	7
1.2. Класифікація видів колабораціонізму	13
1.3. Аналіз передумов запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність	16
Висновки до розділу 1	19
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ	20
2.1. Сучасний стан колабораціонізму в Україні	20
2.2. Оцінка боротьби з колабораціонізмом в Україні	26
Висновки до розділу 2	
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	
3.1. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. Європейський досвід	
3.2. Вдосконалення норм кримінального законодавства щодо кримінально- правового забезпечення відповідальності за колабораційну діяльність в ході відсічі повномасштабної збройної агресії рф.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	

ВСТУП

Актуальність теми. З початком повномасштабного збройного та інформаційного вторгнення проти української держави виникає нагальна потреба не лише належного розслідування та виявлення військових злочинів, але й осмислення феномену добровільної співпраці з ворогом, на свою користь і на шкоду, заподіяну рідній державі. Вивчаючи поняття колабораціонізму, у всіх випадках держави, територія яких була чи є окупована, повинні вирішувати проблему співпраці своїх громадян з окупантом, надавати власному населенню всебічну підтримку.

На основі політичного досвіду минулого століття європейських країн і Радянського Союзу, враховуючи сучасні умови та особливості повномасштабної війни країни-агресора проти нашої держави, необхідно науково дослідити різницю між подібними за змістом поняттями. Адже розуміння природи, витоків, мотивів і наслідків колаборації забезпечить у майбутньому справедливе покарання винних у співучасті з ворогом під час і після закінчення війни.

На основі політичного досвіду минулого століття європейських країн, враховуючи сучасні умови та особливості повсюдної війни проти російської агресії, необхідно науково дослідити різницю між подібними за змістом поняттями, як колабораціонізм, що передбачає наявність політичної угоди з окупантом, поняття «співпраця з окупаційною владою» у цивільних справах, а також поняття «участь у війні» на боці окупанта.

На сьогодні колаборація описується як складний психосоціальний феномен добровільної співпраці, особливо ідеологічно вмотивованої, з ворогами в різних соціокультурних сферах життя, результатом якої є замах на національну безпеку України, створення загрози національній суверенітет, територіальну

цілісність, конституційний лад та інші національні інтереси країни. В Україні йде війна і окремі частини територій тимчасово окуповані. Частині населення вдалося залишити окуповану територію, але значна частина українців залишилася вдома, опинившись у заручниках. Серед українців цього типу є кілька таких, що з перших днів окупації стали на шлях колабораціонізму.

У контексті зазначеного, можна виділити групу людей, які співпрацюють під примусом чи тиском і часто піддаються тортурам. Але деякі свідомо підтримують окупантів і всіляко їм допомагають, співпрацюючи з місцевою окупаційною владою та армією рф. Чому вони зробили такий вибір і чим керувалися, були предметом тривалих дискусій.

Колабораціонізм досліджується у сучасній науці як складний та неоднозначний соціально-політичний феномен, який виникає внаслідок взаємодії між суб'єктами комунікаційного процесу та ворогами, або ж окупантами. Колаборацію варто тлумачити як добровільну чи примусову співпрацю з ворогом у всіх сферах життя, зокрема політичній, військовій, економічній, побутовій, соціально-культурній тощо. (Кого визначення? Твое? Як що ні, то треба зробити посилання)

В Україні питання колаборації та інші пов'язані із зазначеним явищем проблеми набувають особливої актуальності з огляду на триваючу окупацію частини суверенної території, яка пов'язана з початком російської війни, яка має змішаний характер. Таким чином, дослідження колабораціонізму в умовах українських реалій є надзвичайно актуальним та важливим як з теоретичних, так і з практичних позицій.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері кримінально-правового забезпечення відповідальності за колабораційну діяльність.

Предметом дослідження є кримінально-правове забезпечення відповідальності за колабораційну діяльність.

Ступінь вивченості теми в спеціальній науковій літературі.

Колабораційна діяльність, як свідчить аналіз наукової літератури, досить ретельно розглянута як в історичній (як правило, на підставі вивчення досвіду Другої світової війни), так і в юридичній (переважно з позицій вивчення міжнародного досвіду протидії колабораціонізму). В Україні питанню кримінально-правової протидії колабораціонізму присвятили наступні вчені: М. Акімов, О. Головкін, О. Ілларіонов, В. Кубальський, А. Політова, Є. Письменський, М. Рубашенко, І. Сказко. Особливий інтерес викликає наукова праця Є. Письменського «Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти)», в якій, зокрема розглянуті сучасні законопроекти щодо криміналізації колабораціонізму. Однак дослідження криміналістів стосувалися теоретичних позицій перспективного нормативного регулювання відповідальності за колабораційну діяльність та не могли враховувати останні зміни до Кримінального кодексу (КК) України. Отже потребують самостійного дослідження особливості сучасної криміналізації колабораційної діяльності.

Мета дослідження: аналіз кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та визначення шляхів її нормативного удосконалення.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати поточний стан колабораціонізму в Україні;

2. Оцінити боротьбу з колабораціонізмом в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну;
3. Проаналізувати кримінальну відповідальність за колабораціонізм в Україні з урахуванням нових змін у законодавстві;
4. Визначити подальші шляхи протидії колабораціонізму в Україні.

Методи дослідження. У процесі наукового дослідження використовуються такі теоретичні методи, як дедукція (визначення поняття колабораціонізму), узагальнення (визначення ознак та класифікації видів колабораціонізму), історичний метод (характеристика історичних витоків колабораціонізму), логічний (при визначення стратегічних орієнтирів протидії колаборації в Україні).

Практичне значення наукових результатів. Результати наукового дослідження можуть бути використані як з теоретико-методичних позицій, зокрема, у подальших наукових дослідженнях проблематики колабораціонізму як соціально-політичного явища, при викладанні дисциплін, пов'язаних із проблематикою колабораціонізму, так і з практичних позицій, зокрема – для розробки рекомендацій щодо протидії колабораціонізму в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну.

Апробація результатів проведеного дослідження. Апробація результатів наукового дослідження була здійснена на конференціях та круглих столах.

Публікації. Результати наукового дослідження були опубліковані у 1 статті та 4 тезах.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ

1.1. Сутність поняття колабораціонізм та його основні ознаки

Поняття «колабораціонізм» виникло від французького слова «collaboration», яке тлумачиться «співпраця», «співпраця з ворогом».

Колабораціонізм (співробітництво або співпраця) часто використовується для позначення добровільної (а не примусової) співпраці певних груп чи верств населення окупованих територій з населенням окупованих територій. Сучасні вчені розрізняють колабораціонізм, який передбачає політичну згоду з окупантом, співпрацю з окупаційною владою в цивільних сферах, і колабораціонізм, який є спільною війною на боці окупаційних військ [19, с. 115].

Поняття «колабораціонізм» зародилося у Франції, де частина політичної еліти в 1940 році відмовилася від опору німецькій агресії і стала на шлях співпраці з нацистським урядом. Слід зазначити, що цей термін використовувався у Франції та Бельгії після Першої світової війни для позначення співпраці місцевих жителів з німецькою окупаційною владою. Однак пізніше, особливо під час Другої світової війни, термін «колабораціонізм» набув глибокого політичного відтінку, оскільки «колабораціонізм» став офіційною назвою співпраці Німеччини з урядом фельдмаршала Анрі Петена.

Колабораціонізм став синонімом добровільної співпраці громадян і урядів під час окупації, ідеологічної підтримки націоналізму, зради власної держави та співучасті у нацистських військових злочинів [40].

Таким чином, терміни «колабораціонізм» та «колабораціоніст», які використовують у сучасній українській науці, почали застосовувати після нападу

Німеччини на Францію у травні 1940 року та капітуляції (22 червня 1940 року) французького уряду А. Петена, який визнав окупацію двох третин території країни і, погодився на роззброєння національної армії. Сьогодні цей термін зберігає емоційний відтінок Другої світової війни, а сучасні історики вживають його обережно через його політичну вагу.

Облаштування післявоєнного європейського світу визначило актуальність вирішення проблеми покарання нацистських колабораціоністів, а також визначення норм кримінальної відповідальності за таку діяльність. Практика винесення покарання в європейському світі регулюється насамперед за такі злочини, як державна зрада, злочини проти порядку проходження військової служби та злочини проти людства.

Німецький вчений Х.-В. Нойлен стверджує, що ключовим мотивом колаборації є політичний. Дослідник наголошує на національній проблемі розвитку національної ідеї. В умовах війни вимальовувалася перспектива відродження або становлення національної держави. Серед мотиваційних моделей (груп) колабораціонізму він виділяє антикомуністичну спрямованість, яка поєднується з ідеєю проголошення незалежності та незалежності (естонці, латиші, литовці, українці, грузини, кавказці [62, с. 39-40].

Дослідник Х.-В. Нойлен зазначає, що, по-перше, феномен колабораціонізму стосується не лише періоду Другої світової війни, а неодноразово повторюється в історії людської цивілізації, по-друге, не потрібно розуміти, що «співпраця» є синонімом зради [62, с. 39].

У сучасній «Енциклопедії історії України» зазначається, що колабораціонізм вважається ганебним явищем, оскільки дії окупантів вчиняються проти інтересів самого народу, держави. Розрізняють політичне,

військове, військово-політичне, адміністративне, економічне та внутрішньополітичне співробітництво. Колабораціонізм – це не примусова, а добровільна співпраця з окупантами [16, с. 440-441].

Колабораціонізм – це складний і неоднозначний психосоціальний та етичний феномен, що виникає внаслідок взаємодії між суб'єктами комунікаційного процесу (індивідами, певними політичними організаціями та учасниками). Колаборацію варто тлумачити як добровільну чи примусову співпрацю з ворогом у всіх сферах життя, зокрема політичній, військовій, економічній, побутовій, соціально-культурній тощо.

Вивчаючи поняття «колабораціонізм», слід зазначити, що у всіх випадках держави, територія яких була (чи є) окупована, повинні вирішувати проблему співпраці своїх громадян з окупантом, зближувати, надавати тій частині населення, що перебувала в окупації, всебічну підтримку.

На думку Є. О. Письменського, за міжнародним правом, як принцип, колабораціонізм – це співпраця з ворогом. У більш вузькому розумінні – це співпраця з окупантом на окупованій території. На думку дослідника, або співпраця з ворогом у будь-якій формі вважається зрадою, або «співробітництвом» у вузькому розумінні, інакше виникає колізія [29, с.12].

Встановлення кримінальної відповідальності за «колабораціонізм» у збройному конфлікті не є новим. Після Другої світової війни європейські країни почали використовувати термін «зрада» для розслідування злочину «колабораціонізму» [28].

На сьогодні існує низка міжнародних нормативно-правових актів, які розкривають явище колабораціонізму (рис. 1.1).

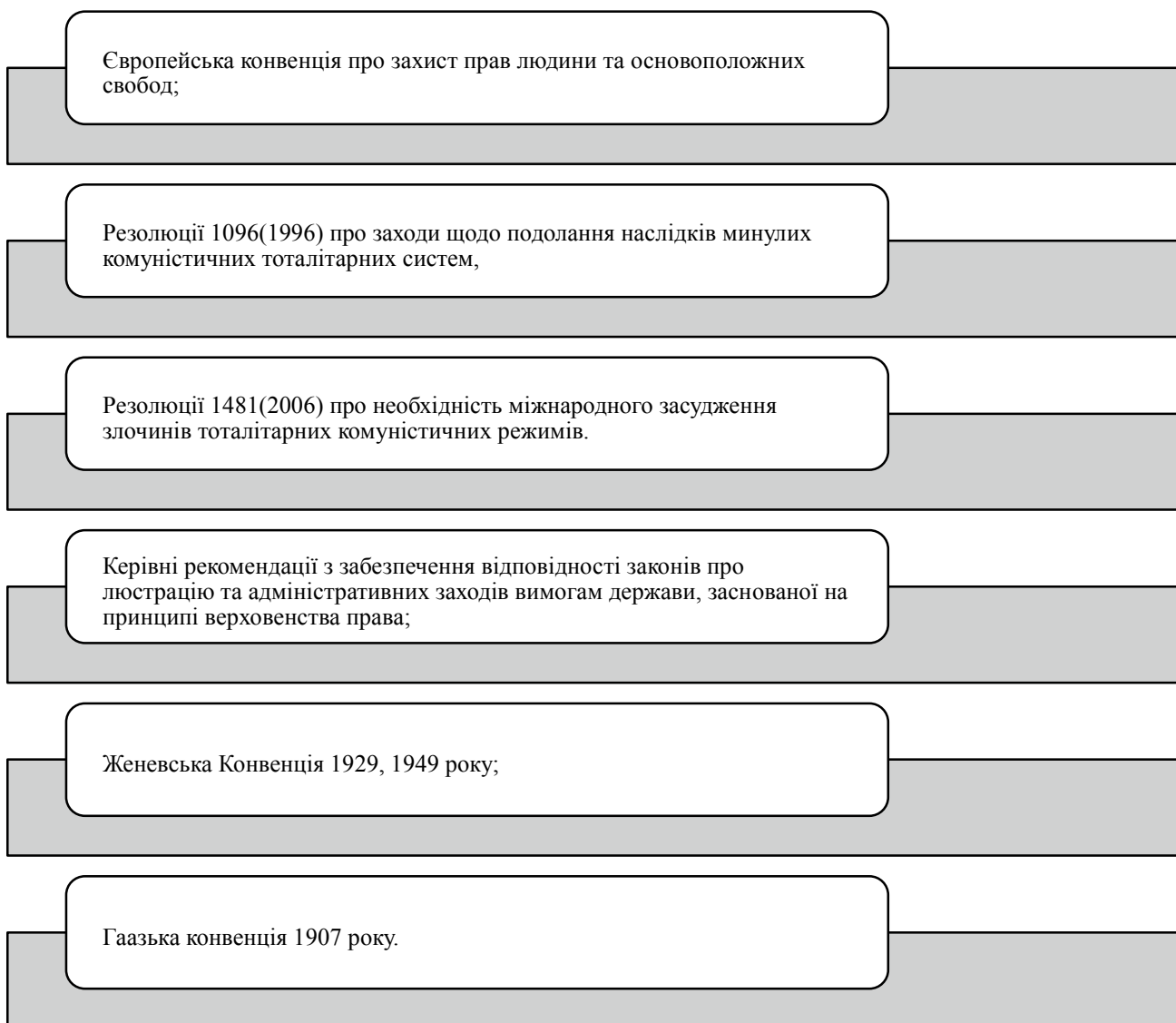

Рис. 1.1 Основні міжнародні нормативно-правові акти з питань колабораціонізму

Отже, міжнародні нормативні акти, пов'язані з колабораціонізмом, були розроблені ще до Першої світової війни. Це свідчить про те, що проблема колаборації дійсно важлива для безпеки націй. Узгоджена позиція країн ЄС, відображена в багатьох документах, чітко свідчить про те, що держава може обмежувати певні права для забезпечення власного захисту. Таке обмеження має ґрунтуватися на принципах, прийнятих європейською спільнотою.

Таким чином, серед дослідників співпраці з окупантами в конфліктах, як іноземних, так і українських, немає єдиної думки щодо визначення терміну колабораціонізму. Деякі автори визначають це поняття надто широко, трактуючи його як будь-яку форму допомоги ворогу, інші називають його цілком добровільною та свідомою співпрацею з окупантом на шкоду власній державі. Крім того, різні науковці пропонують свій тип співпраці, розрізняючи таким чином співпрацю на основі політичної згоди з окупантом, «співпрацю» (залучення) у цивільних сферах конфлікту та «спільну війну» на боці ворога [50, с. 209].

Серед українських дослідників також немає єдиної думки щодо визначення «колабораціонізму», дослідження цього явища спочатку відбувалося не лише у зв'язку з українським колабораціонізмом у Другій світовій війні, але з початком тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та територій Донецької та Луганської областей спостерігається переосмислення сутності явища колабораціонізму. Зокрема, було вказано на нечіткість застосування термінів «повстанці» чи «сепаратисти» до бійців Донбасу, за наявності доказів підконтрольних РФ місцевих бойовиків доцільніше ідентифікувати поплічників російських окупантів як колаборантів [54].

Варто додати, що соціальна небезпека колабораціонізму полягає в тому, що він може призвести до таких наслідків, як загроза національній безпеці через вплив інших країн на політику та суспільство країни-жертви, що може призвести до порушення національної безпеки; злочини проти людства, так, колабораціонізм може сприяти військовим злочинам, геноциду та іншим злочинам проти людяності, які можуть мати надзвичайно серйозні наслідки для всього людства; підвищення соціальної напруженості, що спричиняє соціальну

напругу в країні, у тому числі через відчуття шкоди національній гідності та інші соціальні наслідки.

Сучасне поняття колабораціонізму є важливим психосоціальним та етичним феноменом, який включає певні форми зрадницького співробітництва населення з окупаційною владою, її представниками, державою-агресором шляхом різноманітних дій у військовій, економічній, політичній, новинній та інших сферах життя. Спільною метою колабораційної діяльності є завдання великої шкоди суверенітету, територіальній цілісності та безпеці власної держави. Основними рисами колабораціонізму виступають наступні (рис. 1.2).

наявність суб'єктів колабораційної діяльності, а саме: 1) «колаборантів», тобто громадянина чи групу громадян, що співпрацюють з державою-агресором й завдають шкоди державному суверенітету країні, громадянами якої вони є; 2) країну/представників країни-агресора з якою відбувається безпосередня співпраця;

чітко виражений характер завдання шкоди державному суверенітету й територіальній цілісності через різноманітні форми здійснення колабораціонізму

Рис. 1.2 Основні ознаки колабораціонізму

Отже, колабораціонізм як соціально-політичне явище індивідуалізується певними специфічними ознаками, представленими на рисунку 1.2. Зазначені ознаки дають змогу визначити відмінності колабораціонізму від інших форм співпраці з ворогом.

1.2. Класифікація видів колабораціонізму

Щодо видів колабораціонізму, то в залежності від бажань і переконань, які громадяни вважають своїми цілями, серед науковців найбільш поширеною є така класифікація колабораціонізму: примусовий, добровільний та ідеологічний. Проаналізуємо більш детально зазначені види колабораціонізму.

Примусовий колабораціонізм – це співпраця з примусовими окупаційними військами, наприклад, під час Другої світової війни на окупованих територіях створювалися так звані «єврейські гетто», де німцями було засновано місцеве самоврядування – юденрат і поліцейські підрозділи порядку серед євреїв, які підкорялися вказівкам наглядачів. Проте участь у так званих юденратах і поліцейських загонах серед мешканців нетрів не гарантує врятованих життів «вимушених колабораціоністів», а лише відтерміновує жахливу розв'язку [61, с. 75].

Добровільний колабораціонізм – це форма колабораційної діяльності, за якої народ за своєю волею та переконанням співпрацює з державою-агресором з метою підриву суверенітету держави та територіальної цілісності країни. Прикладом цього може бути добровільна служба в армії країни-агресора, допомога окупаційному уряду тощо.

Ідеологічний колабораціонізм – відповідно до переконань має багато спільного з двома попередніми формами співпраці, оскільки пов'язаний ідеологічними переконаннями, але також поєднується добровільним характером безпосередньої діяльності [59].

Військовий колабораціонізм, будучи одним із найпопулярніших і найвідоміших способів співпраці з окупантами, полягає в таких діях, як служити

в підрозділах ворожої армії, поліції, кримінальному агенстві, розвідці, надавати деяку військову інформацію, допомагати супротивнику. Наприклад, армія країни через власні переконання або змушена вступити до лав іншої країни та допомагати цій країні у військовій сфері.

Політико-адміністративний колабораціонізм, що виражається у співпраці з окупаційним урядом. Так, наприклад, під час Другої світової війни до невеликих сільських населених пунктів були призначені спеціальні старости, які надавали інформацію відповідним військовим частинам і співпрацювали з окупантами. Ця практика використовується і сьогодні, у збройних конфліктах на окупованих територіях держава-агресор не лише призначає свого представника для управління територією, а й призначає для керування територією певну частину місцевого населення, які є колабораціоністами, щоб кожен процес працював краще та з метою налагодження взаємодії з мешканцями.

Побутовий колабораціонізм, як одна з найпростіших форм колабораційної діяльності, передбачає встановлення дружніх і дружніх стосунків між мешканцями та місцевим населенням.

Економічний колабораціонізм, який передбачає використання колаборації в різних галузях і галузях економіки. Будь-який людський ресурс у воєнний час життєво важливий, але покладатися лише на некваліфіковану працю – помилка. Тому навіть у воєнний час важливо знайти професійні кадри: інженерів, агрономів, кваліфікованих спеціалістів. Крім того, важлива співпраця з усіма галузями економіки, тобто з власниками різних підприємств, керівниками робіт і ключовими спеціалістами, які можуть спроектувати і ефективно налагодити роботу на важливих спорудах і об'єктах економіки під час війни.

Культурний і духовний колабораціонізм. Пропагандистська, культурна та духовна робота з народом є важливим важелем під час війни, збройного

конфлікту чи навіть простої звичайної підтримки репресивного, диктаторського режиму у світі. У рамках колабораційної діяльності це теж звичайний спосіб взаємодії місцевого населення з окупаційною владою – шляхом залучення місцевих колабораціоністів до просвітницької та культурно-просвітницької роботи і називається «промиванням мізків».

Однією з найпоширеніших форм культурного співробітництва є діяльність окупаційної преси в Україні. Багато газет і журналів так чи інакше допомагали нацистам і їх союзникам деморалізувати, спантеличити і відверто обманювати місцевих жителів. Крім того, такий вид співпраці здійснювався на базі музеїв, театрів, бібліотек, церков та інших культурних закладів місцевого населення того часу.

Традиційно діяння, що становлять сутність колабораціонізму, як з точки зору історичної науки, так і інших наук, можна класифікувати за різними критеріями, найпоширенішими з яких є сфера, у якій надається підтримка окупантів. За цим критерієм люди часто виділяють різні види культурноосвітнього, ідеологічного, військового, політичного, адміністративного та економічного (господарського) колабораціонізму. Важливо, що на окупованій території сучасної України воно знаходить своє вираження в надзвичайно широкому діапазоні – від культурно-освітнього рівня до політичної та військової співпраці з окупантами.

Таким чином, сучасні дослідники розрізняють колабораціонізм, який передбачає наявність політичної угоди з окупантом, «співпрацю» з окупантами на цивільних територіях, а також «спільне ведення війни» на стороні окупантів. Крім того, залежно від сфери діяльності виділяють внутрішньополітичний, адміністративний, економічний, культурно-духовний, військово-політичний та інші види колабораціонізму.

1.3. Аналіз передумов запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність

Термін «колабораціонізм» вперше з'явився у Франції, де частина політичного класу відмовилася чинити опір німецькому вторгненню в 1940 році і почала співпрацювати з нацистським урядом. Облаштування післявоєнного європейського світу визначило актуальність вирішення проблеми покарання нацистських колабораціоністів, а також визначення норм кримінальної відповідальності за таку діяльність. Практика винесення покарання в європейському світі регулюється насамперед за такі злочини, як державна зрада, злочини проти порядку проходження військової служби та злочини проти людства.

Як свідчать історики, першим колабораціоністським урядом варто вважати уряд фельдмаршала Анрі-Філіпа Петена, створений в окупованій нацистами Франції (режим Віші), уклавши з ним угоду про співпрацю. Так офіційно позначається принцип відносин гітлерівської Німеччини і режиму Віші [60]. Звідси й походить усталене на сьогодні загальне розуміння колабораціонізму як співробітництва мешканців окупованих територій чи громадян окупованої країни з ворогом (окупантом) [51].

Крім того, питання про колабораціонізм радянських громадян під час Другої світової війни давно спотворене радянською історією, яка в дусі марксистсько-ленінської догми нав'язувала неможливу дискримінацію на «зрадників Батьківщини» та «колаборантів», не вдаючись до аналізу причин поведінки окремих людей та цілих народів. Наприклад, кримські татари одними з перших були зараховані радянською владою до «вояків, активних пособників і покровителів фашистських окупантів», що мало трагічні наслідки [13].

Загалом у роки Другої світової війни суспільно-політичне явище колабораціонізму стало характерним не лише для Франції, а й для більшості країн, окупованих німецько-фашистськими загарбниками. У результаті це поняття швидко увійшло в політико-правовий лексикон у негативному значенні. Крім того, не можна ігнорувати співпрацю з окупантами, до якої вдалися національно-визвольні рухи для створення власних незалежних державних утворень (валлонські рексисти (Бельгія), бретонські безенперротівці (Франція), хорватські усташі (Югославія), словацькі глінківці (Чехословаччина).

У радянські часи французьке слово «колабораціонізм» майже не вживалося. А для кваліфікації злочинної співпраці з гітлерівськими окупантами у військово-політичній сфері активно використовувалися правові категорії «пособництво» та «державна зрада».

Так, у післявоєнній Франції «зрада» або колабораціонізм включала такі дії, як носіння зброї, змова з іноземними державами для проведення збройних дій проти Франції, змова з ворогами держави з метою проникнення цієї країни на територію Франції, постачання ворогам зброї, живої сили та фінансування, постачання, послаблення морального духу французьких збройних сил, листування з ворогом, постачання за кордон інформації, що становить дипломатичну таємницю, особою, яка має до неї офіційний доступ, надання будьяким громадянином Франції чи іноземцем іноземній країні «секретної оборонної» інформації, тобто військової, політичної, економічної або інших видів інформації [1].

У Норвегії члени німецької поліції та військових сил серед норвежців також були засуджені за державну зраду в 1950-х роках. У Польщі після закінчення війни була введена відповідальність у випадках співпраці з окупаційною владою шляхом співучасті у придушенні цивільних осіб і

військовополонених з політичних мотивів, національного, етнічного чи расового походження або заподіяння шкоди іншій особі на територію Польщі, вимагаючи визнання провини, погрожуючи донести особу владі держави-окупанта та сприяючи підбурюванню до вчинення перелічених вище злочинів. Покаранням за ці злочини є смертна кара, позбавлення волі, конфіскація майна та тимчасове обмеження громадянських прав [57].

Повоєнна Польща включила Нюрнберзькі принципи до свого законодавства, криміналізувавши членство в «організаціях, метою яких є вчинення злочинів проти миру, військових злочинів, злочинів проти людяності», включаючи нацистську партію, Гестапо, СС і СД, та визначити обов'язки керівників цих організацій [17].

Питання співпраці з окупантами є актуальним не лише в сучасній Україні, а й у більшості країн Європи – від Росії з армією-колабораціоністами Власова до Франції з урядом Віші. У Східній Європі окупаційний режим був готовий співпрацювати з групами націй, які були позбавлені державного статусу в міжвоєнний період або втратили його через радянську окупацію, і створив чіткі прагнення до їх культурного та політичного розвитку.

Підсумовуючи усе вищезазначене, на сьогодні в історико-правовій науці сформувалися три основні підходи до розуміння колабораціонізму як історичного явища періоду Другої світової війни, а саме йдеться про будь-яку співпрацю з окупантом, тому таке явище заслуговує морального осуду; це складний, неоднозначний психосоціальний та етичний феномен, що виникає внаслідок взаємодії між суб'єктами комунікаційного процесу (індивідами, певними політичними організаціями) та окупантами; добровільна або обов'язкова співпраця з ворогом у всіх сферах життя – політичній, військовій, економічній, побутовій, культурно-соціальній; свідоме, умисне та

цілеспрямоване співробітництво з ворогом на його користь і на шкоду власній державі та її союзникам.

Висновки до розділу 1

Термін «колабораціонізм» вперше з'явився у Франції, де частина політичної еліти в 1940 році відмовилася від опору німецькій агресії і почала співпрацювати з нацистським урядом. Зазначене явище має певне історичне підґрунтя, проте особливо актуалізувалося в умовах сучасності з огляду на російсько-українську війну, яка з початком повномасштабного вторгнення набула істотних масштабів.

Сучасне поняття колабораціонізму є важливим психосоціальним та етичним феноменом, який включає певні форми зрадницького співробітництва населення з окупаційною владою, її представниками, державою-агресором шляхом різноманітних дій у військовій, економічній, політичній, новинній та інших сферах життя. Спільною метою колабораційної діяльності є завдання великої шкоди суверенітету, територіальній цілісності та безпеці власної держави.

Щодо видів колабораціонізму, то в залежності від бажань і переконань громадян, серед науковців найбільш поширеними є наступні класифікації колабораціонізму: примусовий, добровільний та ідеологічний. Існують також інші види колабораціонізму, за критерієм сфери походження виокремлюють військовий, економічний, побутовий, культурно-духовний та інші види колабораціонізму.

У сучасній науковій літературі вироблено багато різних підходів до розуміння колабораціонізму як історичного явища періоду Другої світової війни. Під колаборацією можна розуміти будь-яку співпрацю з окупантом, тому це

явище заслуговує морального осуду. Питання співпраці з окупантами є актуальним не лише в сучасній Україні, а й у більшості країн Європи – від Росії з армією-колабораціоністами Власова до Франції з урядом Віші. У Східній Європі окупаційний режим був готовий співпрацювати з групами націй, які були позбавлені державного статусу в міжвоєнний період або втратили його через радянську окупацію, і створив чіткі прагнення до їх культурного та політичного розвитку.

Колабораціонізм є складним і неоднозначним психосоціальним та етичним феноменом, що виникає внаслідок взаємодії між суб'єктами процесу спілкування та окупантами. Колабораціонізм – це добровільна чи примусова співпраця з ворогом у всіх сферах життя, свідомо, навмисно співпраця з ворогом на його користь і на шкоду власному народу.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ

2.1. Сучасний стан колабораціонізму в Україні

Почати потрібно з того, що Україна вже десять років перебуває у стані війни і проблема колабораціонізму не нова, проте в період посилення

повномасштабної російської агресії проти українського народу ця тема набула особливої актуальності, важливого значення та нового сприйняття як на інституційному рівні, так і на рівні суспільства в цілому. Безумовно, все вищевикладене впливає на формулювання змісту категорії «колабораціонізм» як багатокomпонентної історії в науковому, правовому, морально-моральному, емоційнопсихологічному та інших аспектах.

Усвідомлення проблеми колабораціонізму в українському суспільстві з настанням незалежності передбачало переважно перегляд історичного минулого без радянської інтерпретації. Умови співпраці під час Другої світової війни на території України, яка не мала власної держави, були зовсім іншими, ніж сьогоднішні. Сучасна історія колабораціонізму починається з 2014 року з початком війни російської федерації проти України [14].

В сучасних умовах війни з рф колабораціонізм як злочинна діяльність набуває таких форм, як участь у збройному конфлікті на боці держави-агресора; публічні заклики до допомоги чи співпраці з агресором; вибори, референдуми під контролем держави-агресора; участь у інформаційних товариствах для забезпечення підтримки держави-агресора; обіймання посад в органах державних чи самопроголошених організацій, створених державою-агресором; передача матеріальних і нематеріальних ресурсів регулярній армії країни-агресора тощо.

Формування законодавчої бази щодо колабораційної діяльності та особливо чіткої практики покарання злочинців до 2022 року в Україні ще не кодифіковано та чітко визначено, що може відобразитися лише на очевидному ставленні до цього явища в суспільстві. Серед позитивних моментів можна відзначити осмислення цього питання в ЗМІ та початок дискусії в суспільстві.

У Міністерстві внутрішніх справ зазначили, що зараз щомісяця реєструється близько 160 актів співпраці, а загалом у ЄДПР зареєстровано понад 1200 кримінальних проваджень щодо колабораціонізму [30].

В Україні 14 березня 2022 року набув чинності закон, який тлумачить явище колабораціонізму та передбачає кримінальну відповідальність за нього. Ухвалити цей закон народні депутати намагалися вісім років, але громадська критика виступала проти. В умовах повномасштабного вторгнення рф на територію нашої держави Кримінальний кодекс України доповнено статтею 1111, яка визначає поняття колабораціонізму – покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років [45].

Деякі стверджують, що він буде використаний російською пропагандою для залякування місцевих жителів на окупованих територіях і що законопроект «потрапив до рук» влади, яка може знищити опонентів. Делегати проросійських партій побоюються, що їм самим доведеться виконувати закон. Повномасштабне вторгнення стало каталізатором необхідних змін до Кримінального кодексу України.

Проте закон не містить термінів «колабораціонізм» і «колаборант», оскільки міжнародне право не визнає їх як правові категорії. Кримінальний кодекс містить положення про державну зраду, пособництво державі-агресору. Конструкція об'єктивної сторони державної зради представлена відносно узагальнено. Таким чином, усі кримінальні склади статті про спільне правопорушення на перший погляд можуть здатися окремими випадками державної зради. На відміну від державної зради, колабораційну діяльність можуть здійснювати не лише громадяни України, а лише на користь держави-агресора, яка перебувала в стані окупації чи вторгнення.

Проаналізовані думки переважно наголошують на необхідності вдосконалення законодавства України щодо правового реагування на осіб, які здійснюють діяльність загального характеру, у тому числі у сфері кримінального права. Проте дослідники не висловлюють повної згоди та впевненості щодо обраних методів такого вдосконалення та відсутність нормативної, спільної регуляторної моделі, заснованої на висновках, на науковій основі, що лише ускладнює процес майбутньої експропріації української території [12, с. 57].

На жаль, деякі українці свідомо зрадили інтереси нашої держави та співпрацюють з окупантами. Крім того, росія багато років створювала агентурну мережу в Україні і таємно завозила до нас диверсантів. Усе це значно спрощує ворогу диверсійну роботу та сприяє посиленню тероризму проти окупованих українців. Наприклад, Галина Данильченко – місцевий депутат від «Опозиційного блоку», нині «мер» Мелітополя. 12 березня 2022 року вона закликала жителів «якнайшвидше жити заново» та закликала депутатів співпрацювати з окупантом. Обласна прокуратура висунула їй звинувачення у колабораціонізмі [6, с. 156-157].

Існують також інші приклади колабораціонізму на території України в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Невелика група хакерів зі Львова зламала активні акаунти інтернет-користувачів з України та Євросоюзу, отримавши всі особисті дані українців, інформацію продали до Росії через анонімну платформу Darknet. Гроші за конфіденційну інформацію, отриману в електронних платіжних системах, заборонені в Україні: YuMoney, Qiwi і WebMoney. Наразі організатора повідомили лише про розповсюдження та продаж програмно-технічних засобів, про які йдеться [6, с. 157].

Колабораціонізм – це добровільна співпраця громадян держави з ворогом зі шкодою для інтересів власної країни. Тому як ніколи важливо допомагати

державі боротися з колабораціоністами, бо це наближає нашу перемогу. Велику роль у війні відіграли зусилля народу та оприлюднення доказів злочинів проти України. Тил має добре злагодитися, щоб наші бійці могли здобувати більше перемог на передовій. Щодо сучасного стану колабораціонізму в умовах окупації частини території нашої держави, важливо підтримати окупованих українців, які тепер змушені почуватися вдома чужинцями. Також слід пам'ятати, що кожен шматок української землі буде повернено нашій державі, а порушники відповідатимуть перед законом.

Концепція колабораціонізму сьогодні безпосередньо пов'язана зі збройним вторгненням росії в Україну, яке почалося з анексії Криму та захоплення частини Донецької та Луганської областей у 2016 році, а також сформувалася після початку широкомасштабного вторгнення у 2022 році, оскільки до цього в Кримінальному кодексі у нас був лише термін «державна зрада».

Наразі в Україні існує законодавча база, яка дозволяє притягнути до відповідальності тих, хто співпрацював і співпрацює з ворогом, зокрема це Закон України від 03. 03. 2022 р. № 2108-IX (далі – Закон), який доповнив норми Кримінального кодексу України двома поняттями – «колабораційна діяльність» та «пособництво державі-агресора» [20].

У Пояснювальній записці до Закону зазначено, що колаборація є явищем, яке посягає на державний суверенітет та безпеку, загрожує територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, що тягне за собою відповідальність за законом [42].

На законодавчому рівні офіційно встановлено кримінальну відповідальність за колабораціонізм, як особливий вид державної зради, що передбачало військове, політичне, економічне, адміністративне, культурне,

інформаційне співробітництво, інформування та спілкування громадянина України з державою-агресором або її представниками, незаконно створені або підтримувані збройні сили, що підривають суверенітет держави, її цілісність і недоторканність, порушують територію, обороноздатність, безпеку держави, економіку чи інформацію України.

Зауважимо, що під час здобуття Україною незалежності питання колаборації постало у 2014 році, коли Крим було анексовано, а частини Донецької та Луганської областей були окуповані російською федерацією шляхом реалізації військових заходів. А потім історія з колабораціонізм повернулася в український політичний дискурс і почався процес юридичного оформлення колабораціонізму.

Після початку повномасштабного вторгнення до Росії 24 лютого 2022 року один із найсильніших ударів агресорів був спрямований на південь України. У перші ж години війни ворог увійшов у Генічеськ, Нову Каховку та Новотроїцький і протягом двох тижнів окупував понад 46 тисяч квадратних кілометрів, або 70% площі Запоріжжя та 95% площі міста Херсон [22, с. 15].

З просуванням лінії фронту на північ і захід області почалося формування окупаційних режимів, які характеризувались повним фізичним контролем загарбників над територією, відсутністю активних бойових дій і мінімальним відновленням безпеки та порядку. Сукупність цих факторів призвела до виникнення та розвитку колабораціонізму - суспільного процесу, в ході якого мешканці окупованих територій йшли на свідому, добровільну та свідому співпрацю з ворогом на його користь і на шкоду своїй державі.

Чинне законодавство України розрізняє кілька видів колаборації, кожний з яких має різний ступінь тяжкості та кримінальне покарання, це і перебування на посадах в окупаційному уряді та організація голосування; фінансова та грошова

допомога ворогу та його прибічникам; служба у створених ворогом незаконних збройних формуваннях; пропаганда ворога в ЗМІ та соціальних мережах, організація масових заходів на підтримку окупації; заклик до підтримки окупантів та їх союзників, не визнання Української держави.

Водночас вчинення військових та інших злочинів особами, які займаються колаборацією, наприклад, зрада представників правоохоронних органів, суддів та інших осіб, які присягнули на вірність народу України та Україні; надання допомоги державі-агресору у веденні бойових дій проти збройних сил України тощо), що, навпаки, становить більшу суспільну небезпеку.

2.2. Оцінка боротьби з колабораціонізмом в Україні

Слід зазначити, що в Україні проблема кримінальної боротьби з колабораціонізмом нарешті отримала законодавче вирішення. Як відомо, Верховна Рада України сім разів намагалася вирішити цю проблему у відповідних законопроектах України, зокрема, законопроект № 7186 від 21.03.2022 року [43], законопроект № 5144 від 24.02.2021 року [5].

І лише на початку повномасштабного збройного вторгнення російської федерації проти України Верховна Рада України ухвалила один із таких варіантів криміналізації колабораційної діяльності. Розглянемо Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» № 2108-IX, ухвалений Верховною Радою України від 3 березня 2022 року, і спробуємо визначити деякі аспекти його застосування.

Основною метою Закону № 2108-IX є встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність і пов'язані з нею цілі, а саме «обмежити доступ до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або

місцевого самоврядування, на 15 років та накласти інші відповідні покарання на осіб, які співпрацювали з державою-агресором, ... а також можливість ліквідації уповноваженої юридичної особи, яка здійснила цю співпрацю...» [44].

Гуманістична модель еволюції людства у XXI столітті отримала новий глобальний і небезпечний виклик, який став перед світовою спільнотою збройне вторгнення російської федерації проти України 24 лютого 2022 року, згідно з Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». У відповідь на наступ ворога законодавча, виконавча, судова, а також юридичні науки кримінального права воєнного часу блокують дії по боротьбі зі злочинністю та попередженню кримінальної злочинності в цілому, а також військовим злочинам, у тому числі – колабораційній діяльності.

Зокрема, Кримінальний кодекс України доповнено статтею 111-1. «Колабораційна діяльність» [4], щодо відповідальності за широкий спектр протиправних діянь громадян України, які відкрито та добровільно відмовляються від актів збройної агресії проти України, встановлення окупації її території, закликають до співпраці та підтримки дій та рішення держави-агресора, збройних формувань, окупаційного уряду держави-агресора в ідеології, організаційно-адміністративній, адміністративно-господарській, пропаганді, матеріальних ресурсах, економіці, праві, освіті, виборах, політиці, інформації, правоохоронній, судовій та військовій сферах, тобто в ключових сферах діяльності держави.

Зазначена кримінально-правова реформа військового часу активно обговорюється на наукових заходах і рецензується в ряді юридичних видань. Водночас майже півроку використання дозволило викласти деякі висновки, які ґрунтуються насамперед на аналізі судової практики. У цьому розділі 70 судових

рішень за ст. 111-1 Кримінального кодексу України, це є весь їх обсяг у Єдиному державному реєстрі судових рішень на кінець серпня 2022 року [3, с. 184].

Слід зазначити, що у воєнний час питома вага вироків, винесених судами за ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» серед діянь, близьких за її ознаками, сягає 45%, тоді як правопорушення згадуються у ст. 111 «Державна зрада» становить 48%, ст. 114-2 «Незаконне поширення інформації про переміщення, переміщення в Україну зброї, зброї та бойових припасів, переміщення, переміщення чи дислокацію Збройних Сил України чи інших підготовлених відповідно до законодавства України військових формувань, що здійснюються в умовах воєнного часу». або аварійний» - 6%, ст. 114-1 «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових організацій» – 1% [3, с. 185].

Об'єктивна сторона ч. 1 ст. 111-1 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за публічну відмову від збройної агресії проти України, встановлення та підтвердження тимчасової окупації частини території України або публічний заклик держави чи її збройних сил чи агресорів, окупаційної адміністрації, співпрацю з визначеними кримінальними структурами, не визнає поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані українські території.

Аналіз вироків показує, що категорії злочинних діянь, названі у формі конкретних публічних протестів і закликів, вчиняються суб'єктами правопорушень як в окремих, так і в сукупних варіантах конкретних дій. Основним проявом такої поведінки є використання цифрових технологій (58%), а також вербальний характер (42%) [3, с. 185].

Соціальні медіа є основним джерелом доказів незаконних публічних протестів і звернень проти певної, а часом і невизначеної кількості людей:

«Однокласники» (52%), «Facebook» (24%), «Telegram» (12%) та інші (12%). При цьому злочинні та протиправні дії у вигляді публічних чатів, чатів, підбурювання, публікації (пости, репости тощо), фото та відео здійснюється через облікові записи, створені суб'єктом за допомогою комп'ютерного пристрою (ПК, ноутбука, планшета, мобільного телефону). Зазвичай зловмисники використовують спеціальні програмні продукти з вбудованими VPN, які дозволяють отримати доступ до інформації на сайтах, заблокованих інтернетпровайдерами в Україні [46].

Характеризуючи дії, зазначені у ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України, що становить 7% від усіх кримінальних правопорушень, передбачених цією статтею, слід зазначити, що об'єктивною ознакою вчиненого є переміщення матеріальних засобів збройними формуваннями на тимчасово окуповану територію. Сили російської федерації для забезпечення діяльності збройних сил противника, вилучення мисливської зброї у населення з передачею її військам країни вторгнення на зберігання під охорону сторін, матеріальне обслуговування військових частин російської федерації тощо.

Вищезазначені дії вчиняються виключно на добровільних засадах, з власної ініціативи та з прямим умислом засудженого. Згідно з матеріалами вироку, обставини здійснення спільної з ворогом злочинної господарської діяльності не встановлені. Серед засуджених 3% були представниками місцевої влади (депутат сільської ради, районний голова тощо). Подекуди колабораційна поведінка цих людей має ознаки зловживання владою, але це не оцінюється законом у вироках.

Особливо тяжким злочином є діяння, передбачене частиною сьомою статті 111-1 Кримінального кодексу України, полягаючи в добровільній подачі суб'єктом озброєних загонів злочинців державної агресії, сприяння веденню

бойових дій проти Збройних Сил України, що здійснюється групою попередньої змови, а саме шляхом збору інформації про дислокацію особового складу та техніки ЗСУ, координати ворожого ураження в місті, яка передається ворогу за допомогою мобільного додатку Telegram тощо.

Отже, після закінчення війни колабораціонізм поставить перед урядом і суспільством нові виклики. Влада повинна забезпечити прозорість і публічність системи санкцій за такий вид діяльності. В українському суспільстві будуть вирішені дві протилежні проблеми. З одного боку – це питання каяття колаборантів та їх персональна відповідальність за скоєні злочини, з іншого – життя з колаборантами в державі.

Висновки до розділу 2

Сучасний стан колабораціонізму свідчить про те, що як ніколи важливо допомагати Україні боротися з колабораціоністами, бо це наближає нашу перемогу. Велику роль у війні відіграли зусилля народу та оприлюднення доказів злочинів проти України. Тил має добре злагодитися, щоб наші бійці могли здобувати більше перемог на передовій. Щодо сучасного стану колабораціонізму в умовах окупації частини території нашої держави, важливо підтримати окупованих українців, які тепер змушені почуватися вдома чужинцями. Також слід пам'ятати, що кожен шматок української землі буде повернено нашій державі, а порушники відповідатимуть перед законом.

Статистичні дані щодо сучасного стану колабораціонізму в Україні свідчать про те, що колабораціонізм є достатньо поширеним явищем соціально-політичного життя сучасного українського суспільства. Спостерігається прояв на окупованих територіях економічного співробітництва, у якому є більше учасників як на місцевому, так і на регіональному рівнях. Начальники житлових

кварталів і мікрорайонів готують і подають список покинутих квартир і будинків, у яких згодом оселилися російські жителі; підприємці поставили нові вивіски на супермаркетах «АТБ» та «Сільпо», які забрали у їхніх законних власників; фермери організовують вивіз безкоштовно закупленої сільськогосподарської продукції до тимчасово окупованих Криму та Донбасу тощо.

Сутність колабораціонізму, закорінена в правовій доктрині, відображає відповідну поведінку як елемент взаємодії (співпраці) з ворогом (окупантом). Поза цими відносинами колабораціонізм існувати не може, і з огляду на сучасний стан розвитку колабораціонізму в умовах повномасштабної війни існує об'єктивна необхідність криміналізації подібних дій. Доказом є зміни в законодавстві, зокрема у Кримінальному кодексі щодо запровадження кримінальної відповідальності за колабораціонізм.

Після закінчення війни колабораціонізм поставить перед урядом і суспільством нові виклики. Влада повинна забезпечити прозорість і публічність системи санкцій за такий вид діяльності. В українському суспільстві будуть вирішені дві протилежні проблеми. З одного боку, це питання каяття колаборантів та їх персональна відповідальність за скоєні злочини, з іншого, життя з колаборантами в державі.

Інформаційний фронт складається з комплексу інформаційно-технологічних і психологічних впливів, а також заходів, спрямованих на зміну стану населення та свідомості особистості. Інтереси особи полягають у справжньому забезпеченні політичних прав і свобод громадян, інтереси держави мають бути зміцнені демократією, а також ефективно захищені конституційною системою суверенітету. В інформаційній сфері на основі національних інтересів

України формується стратегічне та актуальне завдання державної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки.

В інформаційній війні проти України росія активно використовувала розвідувальні та психологічні операції для деморалізації населення та офіцерів, підкупу окремих посадових осіб, підбурювання до державної зради та викриття подій серед громадян України, що створювало спотворене сприйняття та викликало масову реакцію, яка допомогла вжити заходів. Широке поширення новин через соціальні мережі та негативний вплив на суспільство масової дезінформації спонукали дослідників шукати нові методи виявлення дезінформації за допомогою великих даних та машинного аналізу.

Сучасна кремлівська пропаганда, безпідставно звинувачуючи українців у колаборації чомусь не згадує про сотні тисяч російських «казаків» і простих громадян Росії, які зі зброєю в руках воювали на боці німецьких нацистів. І саме їхні нащадки сьогодні, з такою ж «георгіївською стрічкою» і тим самим «триколірним одягом», тисячі людей пообіцяли боротися з «фашизмом» на Сході України. Фактично вони борються проти української держави та бажання громадян України, незалежно від їх етнічного походження, будувати цивілізовану європейську націю.

Протидія діяльності колабораціоністів також має певні труднощі та виклики в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну. По-перше, більшість колаборантів зараз перебувають на тимчасово окупованих територіях. Тому розслідувати ці злочини надзвичайно складно. За допомогою OSINTметодів та низки інших спеціальних механізмів слідчі збирають та опрацьовують необхідну інформацію, що в кінцевому результаті сприяє притягненню колабораціоністів до кримінальної відповідальності.

В інформаційній війні проти України Росія активно використовувала розвідувальні та психологічні операції для деморалізації населення та офіцерів, підкупу окремих посадових осіб, підбурювання до державної зради та викриття подій серед громадян України, що створювало спотворене сприйняття та викликало масову реакцію, яка допомогла вжити заходів. У рамках наукового дослідження було систематизовано та узагальнено ключові маніпулятивні кліше мови ворожнечі, які поширювалися державою-агресором з метою підготовки свідомості населення до ведення війни.

Мова ворожнечі та мова ворожих кліше дійсно виступають важливим інструментом ведення війни та активно використовуються державою-агресором у риториці її лідерів. Тож протидія таким кліше та фейкам, які поширюються російською стороною задля успіху ведення війни на інформаційному фронті має стати перспективою розвитку наукових досліджень в умовах повномасштабної російсько-української війни.

За результатами проведеного дослідження визначено наступні стратегічні орієнтири протидії колабораційній діяльності: правоохоронні органи мають проводити системну роз'яснювальну роботу; необхідно активізувати вдосконалення закону про колабораціонізм; кадрові та матеріальні ресурси правоохоронних органів мають бути зосереджені на розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів, а справи, які не становлять загрози для суспільства, можуть бути вирішені люстраційними механізмами.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

3.1. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. Європейський досвід.

Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність, а також як і в Україні, зазвичай регулюється законодавством країн ЄС як окремий стандарт. Наприклад, співпраця у Франції передбаченого статтею 411-1 Кримінального кодексу та карається позбавленням волі на строк до десяти років і штрафом до 150 000 євро. У Німеччині співпраця з ворогами країни карається у статті 80 Кримінального кодексу і може призвести до довічного ув'язнення [51].

Литовська Республіка, кримінальне законодавство якої містить статтю 120 Кримінального кодексу Литви, передбачає відповідальність як окрему форму поведінки, як визначено статтями 117 («Державна зрада») і 118 («Надання допомоги іншій державі у здійсненні діяльності, ворожої до Литовської Республіки»), що сприяє іншій державі в здійсненні діяльності ворожий Литовській Республіці») Кримінального кодексу Литовської Республіки [51].

Кримінальним кодексом України як особливий вид державної зради передбачено відповідальність за колабораціонізм, у тому числі військового, політичного, економічного, адміністративного, культурного, інформаційного, комунікаційного співробітництва громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними незаконними збройними формуваннями, підбивають національний суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, оборонну, державну, економічну чи інформаційну безпеку України. Так, у ст.111-1 «Колабораційна діяльність» чітко визначено форми притягнення до кримінальної відповідальності (рис. 3.1).

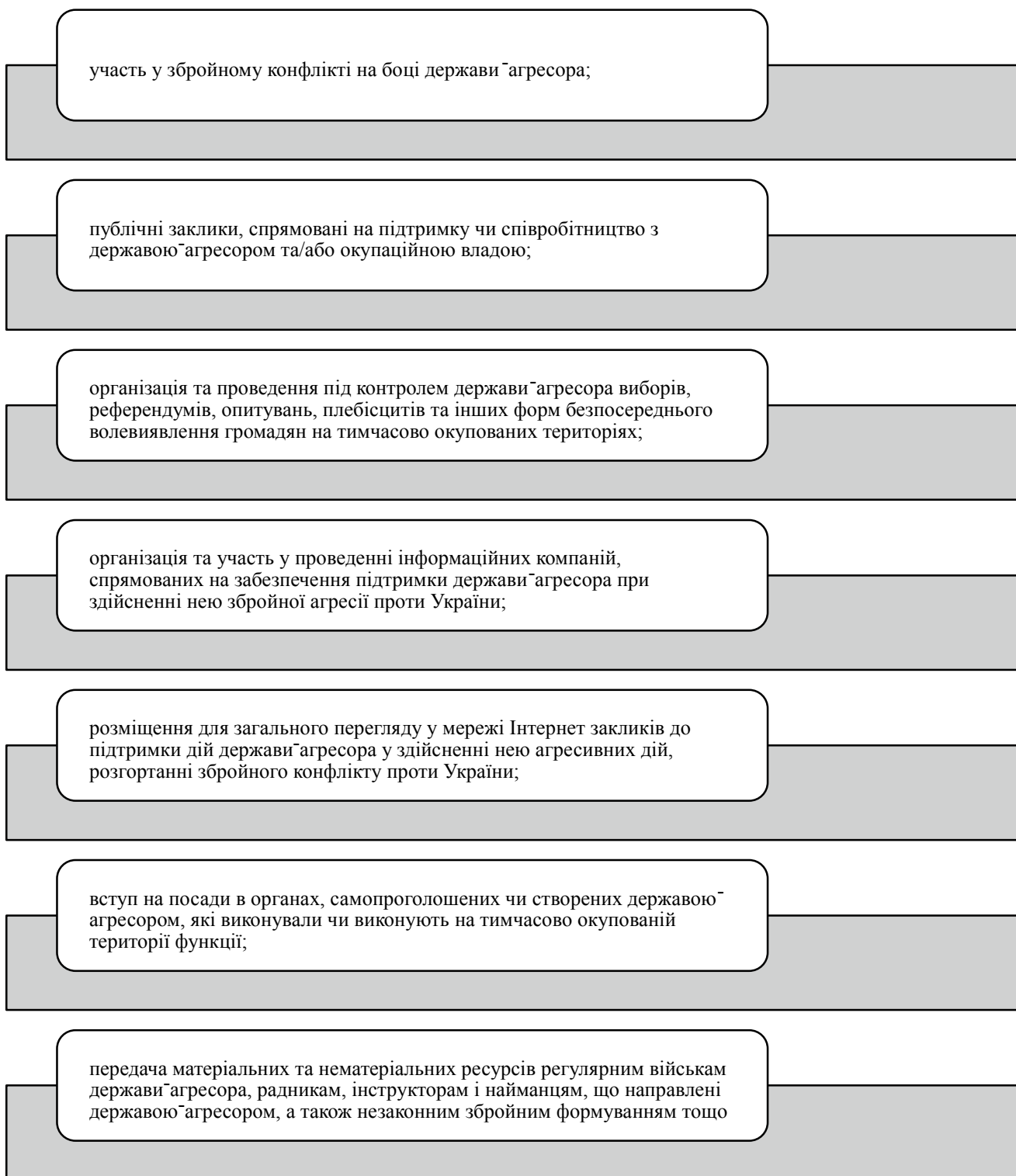

Рис. 3.1 Форми колабораціонізму, закріплені Кримінальним кодексом України

Уже в перші дні після набрання чинності ст. 111-1 Кримінального кодексу України за обставинами вчинення даного правопорушення зареєстровано провадження. За даними ДБР, станом на 18 квітня 2022 року порушено понад 240 кримінальних справ за фактами державної зради та колаборації. Однак ці дані постійно оновлюються [18]. Це свідчить про динаміку такого суспільно небезпечного діяння, як колабораціонізм, а відтак і про відкриття кримінально-правових засобів боротьби з таким явищем.

Крім того, за даними прокуратури, перший обвинувальний акт щодо колабораціоніста (ст. 111-1 ККУ) передано до суду 30 березня 2022 року. Попереднім слідством встановлено, що мешканець Краматорська записав на мобільний телефон відео, у якому заперечує збройну агресію російської федерації проти України та публічно закликає громадян підтримати незаконні рішення та дії держави-агресора. Потім він опублікував запис на особистій сторінці в соціальній мережі TikTok [2].

Форми вчинення злочинів, визначені ч. 1 ст. 111-1 КК України, публічно заперечуючи збройну агресію проти України, встановлення та затвердження тимчасової окупації частини території України та закликаючи громадськість підтримати рішення та/або дії держави-агресора, збройного формування та/або окупаційне управління, співпраця з державою-агресором. Дане правопорушення вчинено у формі ініціативи: публічна відмова або публічне оскарження.

Такою поведінкою є публічне заперечення збройної агресії проти України, встановлення та підтвердження тимчасової окупації частини території України, у тому числі публічне вираження фактів, які не встановлені або не існують, а також як публічне спростування цих фактів. Підтримка рішень агресора – це інформаційний акт, який демонструє позитивне ставлення фізичної чи юридичної особи до рішень зацікавлених сторін. Рішенням як формою

колабораціонізму варто вважати не лише певні правові акти чи інші офіційні дії агресора, а й вибір певного варіанту поведінки, вчинення чогось. Прикладом рішення-бездіяльності може бути невиконання агресором інструкцій Генеральної Асамблеї або Ради Безпеки ООН, Міжнародного Суду ООН, угод щодо безпеки гуманітарних коридорів або інше невиконання внаслідок угоди з Україною, таким чином, суб'єкт може претендувати на підтримку рішення агресора не вчиняти відповідних дій.

Дії та рішення колабораціоністів можуть бути різними, але це не просто дії чи рішення. Вони повинні стосуватися безпосереднього об'єкта цього кримінального правопорушення, тобто завдавати шкоди відносинам, які захищаються, або створювати реальну небезпеку виникнення. Публічні заклики до позитивних чи нейтральних (непов'язаних) дій та рішення колабораціоністів щодо цього суб'єкта не можуть вважатися діяльністю співпраці.

Наприклад, публічні заклики підтримати рішення агресора вивести війська з території України чи розпочати переговори не можуть кваліфікуватися за цією статтею, якщо такі рішення не спрямовані на ігнорування національних інтересів України [47].

Отже, природа колабораціонізму, закладена в правовій та історичній доктрині, завжди відображає відповідну поведінку як елемент взаємодії (співпраці) з ворогом (окупантом). Поза цими відносинами колабораціонізм існувати не може, що, звичайно, не виключає необхідності криміналізації подібних дій в іншій формі. Про зазначене свідчить позиція законодавця щодо обґрунтованості внесення змін до Кримінального кодексу щодо запровадження кримінальної відповідальності за колабораціонізм.

Розмежування колабораційної діяльності (ст. 111–1 КК України) та діянь, які мають суміжний склад (ст. 111 та ст. 436–2 КК України).

По-перше, необхідно зазначити, що підготовка та прийняття статті 111–1 КК України відбувались в умовах збройної агресії з боку РФ проти України, що, безперечно, не могло не викликати окремі дискусійні питання в частині співвідношення та конкуренції ст. 111–1 та ст. 111 КК України, а також ст. 111–1 та ст. 436–2 КК України. Зазначені питання будуть розглянуті нижче.

Так, наприклад, з прийняттям ст. 111–1 КК України, виникла потреба в відмежуванні державної зради у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту, в умовах воєнного стану, від колабораційної діяльності у формі добровільної участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

В науці кримінального права перехід на бік ворога визначається як добровільний контакт громадянина України з військовим противником України в період збройного конфлікту з наміром сприяти йому в спричиненні шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України шляхом ведення бойових дій на його боці або вчинення інших дій воєнного характеру в його інтересах.

З набуттям чинності норми про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, її положення створюють конкуренцію з положеннями ч. 1 ст. 111 КК України (в редакції Закону № 2113-IX від 03.03.2022). Варто

зазначити, що питання чіткого розмежування дії, передбачених цими двома нормами є доволі проблематичним.

Так, наведемо для прикладу обставини, встановлені

Октябрським районним судом м. Полтава у судовому провадженні № 1-кп/554/709/2022 по обвинуваченню громадянина України ОСОБА_1 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 260, ч. 2 ст. 111 КК України. ОСОБА_1 як громадянин України, який згідно із ст. 65 Конституції України має обов'язок здійснювати захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який, у відповідності до частин 2, 3 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-XII, може бути реалізований шляхом проходження військової служби виключно у Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, а також правоохоронних органах спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями, умисно з метою заподіяння шкоди суверенітетові, територіальній й цілісності та недоторканності України, перейшов на бік ворога в період збройного конфлікту, в умовах воєнного стану.

Зокрема, ОСОБА_1, являючись громадянином України, свідомо порушуючи свій конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, діючи в період збройного конфлікту, в умовах військового стану, усвідомлюючи характер своїх злочинних дій, передбачаючи суспільнонебезпечні наслідки таких дій та бажаючи їх настання, вирішив прийняти участь у бойових діях на боці ворога (країни-агресора) – російської федерації, перейшов на територію, контрольовану ворогом та в місце дислокації його військ – збройних сил рф для сприяння в спричиненні шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України.

В подальшому, громадянин України ОСОБА_1, будучи обізнаним про те, що зс рф, незаконні збройні формування так званих «ДНР», «ЛНР» своїми спільними та узгодженими діями здійснюють широкомасштабні бойові дії на всій території України, розумів, що його призов та подальша служба в незаконному збройному формуванні так званої «ДНР» передбачатиме участь в таких бойових діях. Така обізнаність особи впливає з того, що «визнання» російською федерацією самопроголошених республік «ДНР», «ЛНР» незалежними державами, здійснення російською федерацією та так званими «ДНР, «ЛНР» спільних бойових дій проти України, оголошення загальної мобілізації на території самопроголошених республік, широко висвітлювалась в засобах масової інформації та на відкритих Інтернет-ресурсах.

Усвідомлюючи вищевказане, з метою реалізації свого злочинного наміру, ОСОБА_1 25.02.2022 добровільно прибув за викликом до «військового комісаріату ДНР» (Донецька область, м. Горлівка), звідки був направлений до незаконного збройного формування «4-й ОМБ 119 полк НМ ДНР». Продовжуючи свої злочинні дії в період з 25– 26.02.2022, точний час не встановлений, ОСОБА_1 прибув до місця дислокації незаконного збройного формування «1-ша окрема Слов'янська мотострілкова бригада Народної міліції ДНР» (військова частина НОМЕР_1) за адресою: АДРЕСА_2, для подальшої активної участі в діяльності незаконного збройного формування «4-й ОМБ 119 полк НМ ДНР», отримав військову форму та речове майно та був призначений на посаду стрільця 1 відділення 1 взводу 1 роти у званні рядовий. Таким чином, ОСОБА_1 25.02.2022, діючи з прямим умислом, розпочав приймати участь у діяльності не передбаченого законом збройного формування «4-й ОМБ 119 полк НМ ДНР».

В період з 26.02.2022 по 02.03.2022 ОСОБА_1 на території с. Самсонове Новоазовського району Донецької області у складі підрозділу вказаного незаконного збройного формування, пройшов навчання з вогневої підготовки (збирання і розбирання автоматичної зброї), отримав зброю – автомат Калашникова (АК-74) з комплектом боєприпасів, штик-ніж та ніс чергування в караулах та нарядах за місцем розташування даного підрозділу. 02.03.2022 ОСОБА_1, продовжуючи участь в діяльності вказаного незаконного збройного формування, передислокувався до залізничного вокзалу в м. Іловайськ Донецької області, звідки, з метою удосконалення військової та спеціальної підготовки та прийняття участі у воєнних діях проти України проїхав залізничним транспортом через Ростовську, Воронежську області та прибув до Белгородської області РФ.

Продовжуючи свої злочинні дії, в період з 05.03.2022 по 10.03.2022 ОСОБА_1, як учасник незаконного збройного формування «4-й ОМБ 119 полк НМ ДНР», перебуваючи на території белгородської області рф (м. белгород; смт. октябрський белгородського району; хутір крива роца ракітянського району), у складі вказаного підрозділу під керівництвом військовослужбовців рф пройшов військові навчання та стрільби, копав окопи, чергував в нарядах та караулах на території військового табору у районі вищевказаного хутору белгородської області, рф.

11.03.2022, ОСОБА_1 на виконання наказу військового командування збройних сил рф в рамках виконання так званої «спеціальної військової операції» збройних сил рф проти України, доведеного йому командирами незаконного збройного формування «4 ОМБ 119 полку НМ ДНР», рухаючись у складі колони військової техніки збройних сил рф та незаконних збройних формувань так званої «ДНР» (4 автомобіля «Урал», 3 автобуси, 1 автомобіль «Волга», з нанесеними на них

знаками у вигляді англійської літери «Z») з боку белгородської області рф перетнув державний кордон України на ділянці Сумської області та в'їхав на окуповану російськими військами територію Сумської області України.

При цьому, ОСОБА_1 відкрито носив при собі вогнепальну та холодну зброю; був одягнений у військову польову камуфльовану форму зразка збройних сил рф з закріпленням на плечі правої руки відмітним розпізнавальним знаком у вигляді стрічки червоного кольору, який може бути розпізнаний на відстані. Вказані червоні стрічки на правій руці як розпізнавальні знаки фактично використовувались як військовослужбовцями збройних сил рф, так і членами незаконного збройного формування «4-й ОМБ 119 полк НМ ДНР».

В подальшому, в період з 11.03.2022 по 26.03.2022 ОСОБА_1, діючи на боці ворога – держави-агресора рф, у складі незаконного збройного формування «4 ОМБ 119 полку НМ ДНР» на окупованих збройними силами рф територіях с. Бормля Охтирського району Сумської області, с. Великий Висторон Сумського району Сумської області, с. Стеблянки Сумського району Сумської області, вчиняв наступні дії:

- виконував вказівки та накази командирів з числа військовослужбовців збройних сил рф та осіб з числа учасників незаконних збройних формувань так званої «ДНР», які були за званням чи посадою вище;
- облаштовував та укріплював блокпости, ніс чергування на блокпостах, копав окопи;
- під час несення служби у військовій польовій камуфльованій формі зразка збройних сил рф із закріпленням на правій руці відмітним розпізнавальним знаком у вигляді стрічки червоного кольору, який може бути впізнаний на відстані, відкрито носив при собі вогнепальну та холодну зброю;
- здійснював перевірки у осіб, які рухались через цей блокпост, документів що посвідчують особу, перевірку їх речей, догляд транспортних засобів, здійснював контрольно-пропускні функції та охорону блокпостів;
- приймав активну участь у візуальному спостереженні за повітряним простором з метою виявлення та знешкодження безпілотних літальних апаратів ЗСУ з наявної в нього автоматичної зброї, та інші незаконні дії на боці рф.

26 березня 2022 року під час бойового зіткнення з Збройними силами України на території Сумської області ОСОБА_1 був взятий в полон та його злочинні дії – участь у діяльності незаконного збройного формування були припинені.

Отже, ОСОБА_1 у період з 25 лютого по 26 березня 2022 року на території Донецької та Сумської областей України, Белгородської областей рф, приймав участь у діяльності не передбаченого законом збройного формування – «4-й окремий мотострілецький батальйон 119-го полку Народної міліції Донецької народної Республіки».

Тобто, ОСОБА_1, перебуваючи та діючи у складі незаконного збройного формування «4 ОМБ 119 полку НМ ДНР», усвідомлював, що в умовах введеного на території України воєнного стану, триваючої відкритої військової агресії РФ проти України, здійснення її збройними силами спільно з незаконними збройними формуваннями «ДНР», «ЛНР» інтенсивних ракетно-бомбових ударів та артилерійських обстрілів по військовим та цивільним об'єктам на всій території України, окупації її територій, він своїми умисними діями на боці РФ як держави-агресора бере активну участь у військовій агресії проти України, діє на боці ворога на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України.

Наведений вище приклад вказує на те, що, фактично, дії, які утворюють склад державної зради у формі переходу на бік ворога, та участь у не передбачених законом воєнізованих або збройних формуваннях – це по своїй суті різні дії і вони утворюють навіть не ідеальну, а реальну сукупність, і це необхідно враховувати під час кримінально-правової оцінки дій суб'єкта.

Існує також конкуренція ст. 260 та ч. 7 ст. 111–1 КК України в частині участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Вважаємо, що ст. 260 КК України та ч. 7 ст. 111–1 КК України співвідносяться як загальна та спеціальна норма. В науці визначається, що загальні – це норми, які застосовуються до всіх відносин певного роду. На відміну від них, спеціальні норми регулюють лише певний вид відносин даного роду. І дійсно, спеціальна норма (ч. 7 ст. 111–1 КК України) встановлює відповідальність лише

для громадян України, лише в складі визначених незаконних воєнізованих та збройних формувань і лише за дії певного характеру.

Досить важливим питанням в практичній площині є *співвідношення складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111–1 та ч. 1 ст. 436–2 КК України*. Зокрема, необхідно звернути увагу на таке.

Аналіз слідчо-судової практики свідчить про значну кількість кримінальних проваджень, внесених слідчими до ЄРДР щодо осіб, які публічно заперечують факт збройної агресії РФ проти України, тобто за ознаками вчинення останніми кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 111–1 КК України. Так, наприклад,

*Богунським районним судом м. Житомира у судовому провадженні № 1-кп/295/672/22 встановлено, що 23.03.2022 в період часу з 12 годин 00 хвилин по 14 годину 00 хвилин, ОСОБА_1, перебуваючи в публічному місці, доступом до якого користується невизначена кількість людей, а саме в приміщенні методичного кабінету Житомирського дошкільного навчального закладу № 15, що за адресою: м. Житомир, вул. Старочуднівська, 4-а, будучи громадянином України, в присутності невизначеного кола осіб, а саме в присутності ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 та інших, **публічно заперечував здійснення збройної агресії російської федерації проти України**, які виразилися, окрім іншого, у різного роду висловлюваннях, а саме «... путін хоче врятувати нас від бандерівців та допомогти нашій країні у боротьбі з націоналістами. ...Участь збройних сил російської федерації в першу чергу спрямована на налагодження миру в Україні та боротьбу проти націоналістичних рухів...», а також не припиняючи своїх неприпустимих дій висловився на підтримку дій збройних формувань держави агресора, які виразилися у вкрай низькому, ганебному висловлюванні, – «... Українська армія не здатна нас захистити та російські війська наведуть лад в нашій країні. ...», зауваживши, «... що російські війська візьмуть під контроль частину території України. ...», тим самим вчинив колабораційну діяльність.*

Цим же судом у судовому провадженні 1-кп/295/663/22 встановлено, що з 22.03.2022 у період часу з 17 години 00 хвилин по 18 годину 00 хвилин громадянин України ОСОБА_1 перебуваючи в дворі будинку АДРЕСА_2, під час спілкування з мешканцями вказаного будинку та незнайомими людьми, публічно заперечував здійснення збройної агресії проти України та публічно підтримував рішення та дії держави агресора, а саме, заявляв присутнім, що російська федерація проводить спеціальну операцію на території України та дії президента російської федерації

володимира путіна є правильними. Крім того, ОСОБА_1 стверджував, що напад російською федерацією є превентивною дією, так як російська сторона не мала на меті здійснювати обстріли та скидати бомби на житлові квартали та об'єкти цивільної інфраструктури України. Дії обвинуваченого також кваліфіковано за ч. 1 ст. 111–1 КК України.

Частина 1 ст. 111–1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за такі дії:

1. Публічне заперечення громадянином України:

- здійснення збройної агресії проти України,
- встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України.

2. Публічні заклики громадянином України до:

- підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора,
- співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора,
- невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Частина 1 ст. 436–2 передбачає кримінальну відповідальність за:

1. Виправдовування, визнання правомірною, **заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році**, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту,

2. Виправдовування, визнання правомірною, **заперечення тимчасової окупації частини території України.**

3. Глорифікацію осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації

самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

Таким чином, дії громадянина України, які виражаються в публічному **запереченні фактів збройної агресії РФ проти України та подальшої окупації** агресором частини території нашої держави, можуть бути кваліфіковані як за ч. 1 ст. 111–1 КК України, так і за ч. 1 ст. 436–2 КК України. Тобто має місце конкуренція норм, яка в контексті слідчо-судової практики, що склалась останнім часом, поки що не призвела до негативних наслідків у вигляді незгоди судді з кваліфікацією, наведеною слідчим в обвинувальному акті, з подальшими процесуальними висновками.

Разом з цим, тенденція щодо диференціації окремих дій як за ст. 111–1, так і за ст. 436–2 КК України вже намітилась, про що свідчать наступні вирoki:

1. Соснівського районного суду м. Черкаси у судовому провадженні І-кп/712/522/22 по обвинуваченню громадянки України ОСОБА_1 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 436–2 КК України та за ч. 1 ст. 111–1 КК України. Так, судом встановлено, що ОСОБА_1, під час дії воєнного стану, 22.03.2022 (більш точного часу встановити не представилось можливим), перебуваючи за своїм місцем проживання, що знаходиться за АДРЕСА_1, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно-небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, в порушення вимог ст.ст.1, 2, 65, 68 Конституції України, з метою ослаблення національних інтересів України, сприяння російській федерації та її представникам у порушенні суверенітету України та тимчасовій окупації України, створення в суспільстві думки про виправданість та легітимність дій представників влади і службових осіб збройних сил російської федерації щодо вторгнення та окупації території суверенної держави України, за допомогою власного ноутбука марки «VINGA», розмістила зі своєї сторінки в соціальній мережі «Фейсбук» коментар, що закликає до підтримки рішень та дій держави-агресора, збройних формувань, окупаційної адміністрації держави-агресора.

Зокрема, ОСОБА_1, будучи зареєстрованим користувачем соціальної мережі «Фейсбук» з нік-нейм «Викторія Хвиль», в своєму коментарі під дописом користувача «ОСОБА_3» в загально доступній спільноті «Золотоноша Live»

зазначила, що наразі на території України відбувається не війна, а спеціальна операція по знищенню військових об'єктів.

Згідно висновка спеціаліста Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького від 25.04.2022 року встановлено, що досліджувані матеріали, а саме публікація користувача Інтернетмережі «ОСОБА_4» під іменем «ОСОБА_5» від 22.03.2022 свідчить про розповсюдження матеріалів із запереченням здійснення збройної агресії проти України та містить заклики до підтримки рішень і дій держави-агресора.

Отже, своїми умисними, протиправними діями ОСОБА_1 здійснила публічні заклики до підтримки рішень дій держави-агресора, збройних формувань окупаційної адміністрації держави-агресора.

Вона ж, перебуваючи у місці фактичного проживання за адресою: АДРЕСА_1, за допомогою належного їй телефону марки «iPhone 6s» з IMEI НОМЕР_1 та ноутбука «Vinga» з накопичувачем інформації «IND-S3N80S/256G» у період з 17.03.2022 по 04.04.2022, умисно, повторно, з мотивів не сприйняття діючої української влади та схвалення політики країни-агресора, поширювала у соціальній Інтернетмережі «Facebook» на своїй персональній сторінці «Викторія Хвиль» (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100002058048295>) матеріали, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 році, шляхом надання відкритого доступу до цих матеріалів необмеженому колу користувачів соціальної Інтернет-мережі «Facebook».

Згідно з висновком спеціаліста Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького від 13.04.2022, у вказаних публікаціях є виправдовування, визнання правомірною збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 році.

Суд дав таку кваліфікацію діям ОСОБА_1:

- за ч. 1 ст. 111–1 КК України, як публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України (колабораційна діяльність);
- за ч. 3 ст. 436–2 КК України, як поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, вчинене повторно.

Таким чином суд визнав тотожність діянь, передбачених названими статтями.

2. Красногвардійським районним судом м. Дніпропетровська у судовому провадженні 1-кп/204/441/22 по обвинуваченню громадянина України ОСОБА_1 у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 161 та ч. 1 ст. 436–2 КК України, встановлено, що обвинувачений під час проведення релігійних обрядів 20 березня 2022 року та 27 березня 2022 року, точний час у ході досудового розслідування встановлено не було, доводив до прихожан, які перебували у храмі, що збройна

агресія російської федерації проти України, яка сталась у лютому 2022 року, є громадянською війною, до якої жодним чином не причетний президент рф, а окупаційні дії агресора забезпечать перебування України у складі єдиної держави з росією, у тому числі інформував громадян, що війна є карою Божою Україні за високу цінність понять «нація» та «культура», поширював переконання, що Україна сама винна у війні та покарана Господом, чим фактично заперечував збройну агресію російської федерації проти України.

Якщо аналізувати окремі елементи вказаних вище норм, то доходимо висновку, що вони співвідносяться як загальна (ч. 1 ст. 111–1 КК України) та спеціальна (ч. 1 ст. 436–2 КК України), оскільки ч. 1 ст. 111–1 КК України може бути застосована у випадку заперечення збройної агресії будь-якої країни проти нашої держави (наприклад, рб, яка, згідно міжнародних норм є державою-агресором на боці рф, проте поки що не виступає стороною конфлікту), а ст. 436–2 КК України – лише у випадку заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році.

Окрім того, ч. 1 ст. 111–1 КК України передбачає покарання, не пов'язане з позбавленням волі, тобто є кримінальним проступком, а ч. 1 ст. 436–2 КК України є нетяжким злочином (передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк до 3-х років).

Виходячи з вказаного вище, дії громадян України, які публічно чи в приватних розмовах заперечують збройну агресію рф проти України та факт окупації нею частини території нашої держави, мають бути кваліфіковані за ч. 1 ст. 436–2 КК України.

Разом з цим, необхідно враховувати, що злочинні дії суб'єкта можна одночасно кваліфікувати і за ч. 1 ст. 111–1 КК України, і за ч. 1 ст. 436–1 КК України. Прикладом такої ситуації можна навести наступні обставини, встановлені

Житомирським районним судом Житомирської області у судовому провадженні № 1-кп/278/293/22 по обвинуваченню громадянина України ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111–1 КК України. Так, 17.03.2022 року близько 14 год. ОСОБА_1, перебуваючи в публічному місці, а саме, поблизу магазину «Зелений», що знаходиться за адресою: Житомирська область, Житомирський район, с. Сінгури, вул. Шкільна, 5А, будучи

громадянином України, в присутності невизначеного кола осіб, зокрема, в присутності ОСОБА_2 , ОСОБА_3 , ОСОБА_4 , ОСОБА_5 , ОСОБА_6 та інших невістановлених осіб, які в той час перебували поблизу вказаного магазину, публічно заперечував здійснення збройної агресії російської федерації проти України, яке, зокрема, виразилось у здійсненні ним публічних висловлювань про те, що починаючи з 24.02.2022 року Збройні сили України самостійно здійснюють обстріли населених пунктів України, зокрема, села Сінгури та смт Озерне Житомирського району, з метою подальшого звинувачення у цьому збройних сил російської федерації. При цьому російська федерація ніякої збройної агресії проти України та повномасштабне вторгнення не здійснює, а проводить виключно «спецоперацію». Крім цього, публічно закликав вищевказаних осіб до підтримки рішення держави-агресора, а саме, рішення президента російської федерації про проведення на території України так званої «спеціальної військової операції».

Так, дії суб'єкта, які виразились в публічному запереченні здійснення рф збройної агресії щодо України, містять ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 436–2 КК України, а публічні заклики до підтримки рішень держави-агресора – ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111–1 КК України.

3.2. Вдосконалення норм кримінального законодавства щодо кримінально-правового забезпечення відповідальності за колабораційну діяльність в ході відсічі повномасштабної збройної агресії рф

Деяки законодавці пропонують доповнити Кримінальний кодекс України новою статтею 111–3, якою передбачити кримінальну відповідальність за набуття в умовах воєнного стану громадянином України, який є особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, громадянства держави-агресора та/або отримання паспортних документів держави-агресора, за відсутності ознак державної зради.

Необхідно зазначити, що фактично вказане діяння є однією з форм колабораційної діяльності зі спеціальним суб'єктом, тому вважаємо, що виділяти

його в окрему статтю недоцільно. На нашу думку, необхідно закріпити це діяння шляхом доповнення статті 111–1 КК України (Колабораційна діяльність).

Крім цього, конструкція об'єктивної сторони «набуття громадянства держави-агресора та/або отримання паспортних документів держави-агресора» в перспективі практичного застосування може призвести до притягнення до відповідальності осіб, у діях яких не міститься жодної форми вини, наприклад, коли особі без її відома чи проти її волі надали громадянство або паспортні документи держави-агресора.

З огляду на викладене треба обов'язково додати вказівку на **добровільність** (умисну форму вини) набуття громадянства та/або отримання паспортних документів, оскільки ці діяння можуть бути вчинені без відома особи, тобто без застосування фізичного або психічного примусу (обставин, зазначених у статті 40 КК України, як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності). Наприклад, особі без її відома надано громадянство на підставі підроблених документів, або за інших обставин (на тимчасово окупованій території АР Крим надавалося громадянство рф без відповідних заяв).

Крім того, запровадження криміналізації зазначеного діяння лише до спеціального суб'єкта не вирішує питання з таким негативним явищем, як масове оформлення громадянства держави-агресора населенню тимчасово окупованих територій.

Також виникає питання доцільності притягнення до кримінальної відповідальності за набуття громадянства країни-агресора громадян України, які у встановленому законодавством порядку відмовляються (відмовилися) від громадянства України, але ще не позбавлені його, оскільки відповідно до статті 25 Конституції України громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Відповідно до статті 64 Конституції України зазначені вище конституційні права громадян не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Щодо запропонованого доповнення Кримінального кодексу України новою статтею 438–1 (Примусова паспортизація) необхідно зазначити наступне.

Зміст диспозиції ст. 438 КК України має бланкетний характер, окремі категорії, використані під час конструювання вказаного складу злочину, такі як жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, можуть бути вичерпно охарактеризовані винятково після всебічного дослідження значної кількості міжнародно-правових актів.

Так, наприклад, тільки застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, включає застосування: 1) отрути або отруєної зброї; 2) зброї, яка використовує мікробіологічні чи інші біологічні агенти чи токсини незалежно від їх походження чи методу виробництва; 3) зброї, основна дія якої полягає в заподіянні ушкоджень уламками, які не виявляються в тілі людини за допомогою рентгенівських променів; 4) лазерної зброї, спеціально призначеної для використання у бойових діях винятково або в тому числі для того, щоб спричинити постійну сліпоту незахищених органів зору людини; 5) задушливих, отруйних або інших подібних газів і будь-яких аналогічних рідин, матеріалів або засобів (у тому числі хімічної зброї); 6) зброї, бойових припасів і матеріалів, якщо з огляду на положення міжнародного гуманітарного права вони вважаються такими, що викликають надмірні страждання, або є невибірковими по своїй суті; 7) куль, які легко розриваються або сплющуються в тілі людини, таких як оболонкові кулі, тверда оболонка яких не покриває всього осердя чи має надрізи.

Насильницька паспортизація є незаконною та не визнається в Україні й у світі, оскільки суперечить принципам і нормам міжнародного права і є порушенням Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни.

Як вбачається, з огляду на розлогість окремих форм об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 438 КК України, необхідно всебічно розглянути питання щодо доцільності їх виділення в окремі кримінальні правопорушення, закріпивши способи їх вчинення відповідними формами об'єктивної сторони.

Цілком очевидно, що означені вище категорії повинні бути вичерпно розкриті в кримінально-правових нормах, що передбачають відповідальність за конкретний вид злочину (у вигляді переліку відповідних форм об'єктивної сторони чи у примітці до такої статті), для уникнення подвійних трактувань та помилок у кваліфікації. Однак при цьому необхідно застосовувати комплексний підхід.

Аналіз практичної площини недовготривалого застосування слідчими України частини 4 статті 111–1 КК України на цей час свідчить про наявність дискусійних аспектів положень цієї норми та значні труднощі, що виникають у слідчих у процесі кваліфікації відповідних діянь.

Єдину змістовну практику застосування вказаної норми на сьогодні ще не сформовано, у зв'язку з чим розслідування кримінальних проваджень цієї категорії не може бути належним чином узагальнено.

На тимчасово окупованих територіях, на яких агресором вже створено незаконні органи влади, без взаємодії з такими органами неможливо проводити будь-яку господарську діяльність, наприклад, виготовлення на місцевих підприємствах хліба, інших продуктів харчування чи товарів першої необхідності та інших товарів народного вжитку, їх перевезення до торговельних закладів тощо.

З урахуванням викладеного необхідно зазначити, що під санкцію частини 4 статті 111–1 КК України підпадають практично всі особи, які здійснюють господарську діяльність на тимчасово окупованих територіях.

У той же час в ході розгортання державою-агресором широкомасштабної військової агресії неприпустимо залишати мешканців окупованих територій без належного забезпечення нормальних умов життя. Зазначене стосується насамперед сфери забезпечення населення окупованих територій питною водою, продовольчими товарами, предметами першої необхідності та відповідно інших сфер.

Встановлення кримінальної відповідальності за провадження господарської діяльності із державою-агресором в умовах правового режиму воєнного стану є на цей час необхідним.

З урахуванням чого, а також численних звернень від підприємств, організацій та державних органів щодо організації подальшої діяльності на окупованих територіях України в умовах широкомасштабної збройної агресії, безумовно констатуємо про необхідність удосконалення вказаної норми та всебічного її висвітлення всіма можливими засобами у формі, що передбачає однозначне її сприйняття та тлумачення, а також запровадження ефективних організаційних заходів режимного характеру.

Окупація території України державою-агресором не означає припинення дії законодавства нашої держави, на цю територію безумовно поширюється дія законів України. В умовах воєнного стану правовий режим тимчасово окупованої території визначається, змінюється і скасовується рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію Указом Президента.

Відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України господарською діяльністю є діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного

виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Тобто це може бути будь-яке виконання робіт, надання послуг чи постачання товару незаконним органам влади, створеним на тимчасово окупованій території, або державі-агресору.

Вважаю за необхідне в умовах правового режиму воєнного стану криміналізувати шляхом внесення змін до ч. 4 ст. 111–1 КК України дії, спрямовані на здійснення підприємницької діяльності на тимчасово окупованій території України, що має на меті отримання прибутку, яка здійснюється у порушення визначеного Кабінетом Міністрів України та Радою національної безпеки і оборони України порядку.

Фактична це передбачає визначення урядом України відповідних видів господарської діяльності та встановлення порядку її ведення на тимчасово окупованій території, у тому числі системи розрахунків та платежів.

На цей час на законодавчому рівні вже здійснено окремі кроки щодо врегулювання цієї діяльності.

Так, відповідно до чинного законодавства здійснення господарської діяльності юридичними особами, фізичними особами підприємцями та фізособами, які провадять незалежну професійну діяльність, місцезнаходженням (місцем проживання) яких є тимчасово окупована територія, дозволяється винятково після зміни їх податкової адреси на іншу територію України.

Крім того, на тимчасово окупованій території забороняється діяльність, що підлягає держрегулюванню (ліцензування, отримання дозвільних документів, сертифікація та інша) господарська діяльність, увезення та/або вивезення товарів військового призначення, організація залізничних, автомобільних, морських, річкових, поромних, повітряних сполучень. Заборонено також користування

державними ресурсами, в тому числі природними, фінансовими і кредитними, заборонено здійснення грошових переказів, а також фінансування або інше сприяння вище переліченої діяльності.

Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» розроблено з метою приведення норм кримінального закону до фактичної реальності та завдань держави зі збереження контролю над фактично окупованими після 24.02.2022 територіями та забезпечення життєдіяльності мешканців таких територій.

Після 24 лютого 2022 року частина території України опинилася під військовою окупацією російської армії. Попри це державні органи, органи місцевого самоврядування та бізнес продовжили робити все, аби життя на цих територіях не зупинилось, а їхні мешканці відчували піклування Української держави.

Законом України від 03 березня 2022 року № 2108-IX Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею 111–1, якою криміналізовано колабораційну діяльність. Частина четверта цієї статті передбачає кримінальну відповідальність за передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Проте під дію цієї статті підпадає цілком правомірна діяльність, зокрема заходи, спрямовані на розв'язання гуманітарних проблем, зокрема медичного

обслуговування, діяльності у галузі трубопровідного транспорту, робота магазинів з продуктами харчування тощо.

Таким чином, після запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та пособництво державі-агресору державні органи України почали отримувати тисячі звернень від громадян, органів місцевого самоврядування, комунальних установ та бізнесу щодо того, в яких межах і як вони мають діяти, щоб їхня діяльність не підпадала під відповідні статті кримінального закону.

При цьому Україна не має покладатись суто на обов'язки держави-окупанта за міжнародним гуманітарним правом щодо забезпечення окупованих територій, а повинна максимально зберігати свою присутність на територіях, які фактично окуповані після 24.02.2022, таким чином демонструючи невідворотність деокупації, яка має відбутись у короткостроковій перспективі. Не забуваючи при цьому про неприпустимість пособництва державі-агресору, яке має переслідуватись та каратись.

З метою правового врегулювання зазначеного вище проблемного питання пропоную частину четверту статті 111–1 Кримінального кодексу України викласти в такій редакції:

Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або **добровільне** провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, **за винятком випадків, визначених законом —...**».

З метою визначення зазначених у вказаній вище частині статті 111–1 Кримінального кодексу України **заходів та діяльності, які можуть здійснювати на тимчасово окупованих територіях**, або у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами та окупаційною адміністрацією суб'єкти владних повноважень, юридичні особи публічного права та інші суб'єкти господарювання, робочою групою запропоновано проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України» (реєстр. № 7646).

Пропонуємо уточнити частину четверту статті 9 та доповнивши новими статтями 9–1 та 9–2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (далі – Закон), якими:

Визначити перелік видів діяльності та заходів, які можливо здійснювати на тимчасово окупованих територіях, якщо при цьому не вчиняється пособництво державі-агресору.

Так, відповідно до частини 2 статті 9–2 вказаного вище проєкту Закону України на тимчасово окупованій території може провадитись діяльність суб'єктів господарювання, якщо при цьому не вчиняється пособництво державі-агресору з урахуванням обмежень, встановлених статтею 13 цього Закону, зі здійснення:

- 1) заходів із забезпечення прав і свобод людини і громадянина;
- 2) діяльності з виплати та доставки пенсій, грошової допомоги;
- 3) заходів, визначених Кодексом цивільного захисту України;
- 4) заходів, передбачених Конвенцією про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, Виконавчим регламентом та двома протоколами до неї;

- 5) заходів, спрямованих на розв'язання гуманітарних проблем, зокрема медичного обслуговування та надання медичних послуг, соціального обслуговування та надання соціальних послуг;
- 6) діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами;
- 7) благодійної діяльності, гуманітарної допомоги;
- 8) надання житлово-комунальних послуг з урахуванням особливостей та обмежень, визначених суб'єктами владних повноважень, що здійснюють регулювання господарської діяльності у зазначеній сфері;
- 9) діяльності у галузі трубопровідного транспорту, нафтогазовій та вугільній галузі, інших видобувних галузях, на ринках електричної енергії та природного газу, у сфері енергетики, якщо при цьому електрична енергія, енергетичні ресурси та корисні копалини не транспортуються (переміщуються) на територію держави-агресора;
- 10) освітньої діяльності, якщо при цьому не здійснюється пропаганда з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, або інші дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора;

2. Наділити Кабінет Міністрів України, Національний банк України та незалежні регулятори повноваженнями визначати особливості та встановлювати обмеження здійснення суб'єктами господарювання визначеного переліку видів діяльності та заходів.

Це дозволить у разі змін ситуації оперативно реагувати на них та обмежувати певні види діяльності чи заходи.

Необхідно зазначити, що на окупованих територіях рф намагається сформувати вкрай негативне ставлення наших громадян до української влади та Збройних Сил України. Така стратегія є однією з складових агресії рф проти України і дозволяє забезпечити лояльність місцевого населення до окупаційного режиму та країни-агресора в цілому.

Зазначене ще у більшу міру обумовлює необхідність однозначно чіткого визначення межі між кримінально караним діянням з ознаками колабораційної діяльності та необхідністю забезпечення своєї життєдіяльності нашими громадянами на окупованих територіях, що з різних причин залишилися в окупації.

За повідомленнями освітнього омбудсмена Сергія Горбачова, було отримано понад 600 звернень від українських вчителів з тимчасово окупованих територій, яких самопроголошена влада змушувала працювати у школах. Серед вчителів приблизно 43 тис. (близько 10% від загальної кількості) тих, хто виїхав з окупації.

У контексті ч. 3 ст. 111–1 КК України колабораційною діяльністю визнається добровільна співпраця громадян України з представниками країни-агресора, що вчиняється в умовах збройної агресії та полягає у наданні допомоги у формах, визначених у диспозиції вказаної норми:

- здійснення у закладах освіти пропаганди з метою сприяння збройній агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України;
- дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, охоплюють будь-які дії, що входять до процесу відмови в закладах

освіти України від вітчизняних стандартів освіти з одночасним чи поступовим переходом на стандарти освіти країни-агресора.

Аналіз проблемних аспектів застосування ч. 3 ст. 111–1 КК України засвідчив, що така форма вчинення колабораціонізму, як «впровадження у закладах освіти стандартів освіти держави-агресора» тлумачиться неоднаково, з огляду на що потребує окремих роз'яснень.

Зокрема, неоднаковим є тлумачення обсягу та характеру дій, сукупність яких є «впровадженням», а також визначення кола осіб, які є суб'єктами цього кримінального правопорушення. Означене породжує головне питання – чи охоплюється ознаками ч. 3 ст. 111–1 КК України безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених стандартів освіти держави-агресора на окупованих територіях.

Оскільки диспозиція ч. 3 ст. 111–1 КК України містить поняття «стандарт освіти держави-агресора», його тлумачення викликає складну правозастосовчу проблему, адже, з одного боку, при визначенні цього поняття недоцільно посилатися на норми законодавства України, а з іншого боку, немає підстав посилатися і на законодавство держави-агресора, адже в Україні воно не діє.

Об'єктом колабораційної діяльності у вигляді впровадження стандартів освіти держави-агресора є відносини у сфері національної безпеки України, які стосуються формування національного освітнього простору. Зміст стандартів полягає в модернізації системи дошкільної та повної загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, приведенні освітніх стандартів до потреб суспільного розвитку України та до найкращих світових зразків.

Предметом цього кримінального правопорушення є стандарти освіти держави-агресора. Зауважимо, що поняття «стандарт освіти держави-агресора» не

є видом поняття «стандарт освіти», визначеного у статті 32 Закону України «Про освіту», і становить собою визначені цією державою, формалізовані у вигляді програм, переліків, вказівок, доручень, рекомендацій тощо, вимоги до змісту навчання, обсягів навчального навантаження, інших складових навчання.

Об’єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111–1 КК України, полягає у вчиненні дій, спрямованих на впровадження цих освітніх стандартів у закладах освіти. Такими є дії працівників та службових осіб незаконних органів влади у сфері освіти, керівництва закладів освіти, ініціативних груп педагогічних працівників щодо забезпечення навчання відповідно до стандартів освіти держави-агресора: розробка стандартів освіти для тимчасово окупованих територій, розробка типових освітніх програм, типових навчальних планів, їх затвердження, забезпечення контролю виконання цих стандартів, планів, програм. Інакше кажучи, впровадження стандартів освіти варто розуміти як діяльність із забезпечення реалізації певних вимог до змісту освітньої діяльності.

Тобто йдеться про забезпечення відповідності певного рівня освіти стандартам освіти держави-агресора через участь у розробленні навчального плану або/та освітньої програми (відповідних складників), їх затвердження, надання вказівок щодо їх реалізації. У зв’язку із цим потрібно звернути увагу на те, що суб’єктом впровадження у вказаних закладах стандартів освіти держави-агресора є не лише службові особи таких закладів, які виконують відповідні організаційно-розпорядчі функції (насамперед представники незаконних окупаційних органів, директори шкіл, ректори, завучі, проректори та інші уповноважені особи), але й ті вчителі та інші педагогічні працівники, які могли сприяти окупаційній владі у розробленні навчального плану або/та освітньої програми держави-агресора.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є громадяни України. Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі прямого умислу.

Водночас необхідно зауважити, що в окремих випадках дії викладачів, які з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України цілеспрямовано та активно здійснювали пропаганду у закладах освіти, можуть утворювати склад іншої форми кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111–1 КК України. Зазначена позиція узгоджена в робочому порядку з керівництвом Міністерства освіти України.

На нашу думку, якщо йдеться про факт обіймання посади (без здійснення пропаганди або іншої діяльності, передбаченої іншими частинами цієї статті), то суспільно небезпечною є лише участь у незаконних органах *влади*, там де «авторитет посади» можна використати на шкоду інтересам України. Водночас посади в установах, підприємствах та організаціях (без вчинення конкретної колабораційної діяльності, що знову таки передбачена іншими частинами цієї статті) такого «авторитету» не мають, сам факт їх обіймання певними особами не здатний спричинити шкоду інтересам України.

Більше того пропоновані зміни можуть призвести до притягнення до кримінальної відповідальності начальників та головних інженерів житлово-експлуатаційних контор, водоканалів, тепломереж та інших подібних структур, що очевидно на цей час не віддзеркалює суспільних потреб. Однак тепер під дію статті 111–1 КК України може формально підпадати цілком правомірна діяльність, зокрема заходи, спрямовані на розв'язання гуманітарних проблем на окупованій території, надання медичних послуг, діяльність у галузі трубопровідного транспорту, зв'язку, роботи продуктових магазинів тощо. Відтак мешканці

окупованої території знаходяться під ризиком притягнення їх до кримінальної відповідальності за діяння, які не є суспільно небезпечними, однак можуть підпадати під статтю 111–1 КК України. У зазначених сферах є багато посад, пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Тому аналізована пропозиція цілковито суперечить обґрунтуванню необхідності прийняття цього законопроекту, наведеному у пояснювальній записці.

Після запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та пособництво державі-агресору державні органи України почали отримувати тисячі звернень від громадян, органів місцевого самоврядування, комунальних установ та бізнесу щодо того, в яких межах і як вони мають діяти, щоб їхня діяльність не підпадала під відповідні статті кримінального закону.

При цьому Україна не має покладатись суто на обов'язки держави-окупанта за міжнародним гуманітарним правом щодо забезпечення окупованих територій, а повинна максимально зберігати свою присутність на територіях, які фактично окуповані після 24.02.2022, таким чином демонструючи невідворотність деокупації, яка має відбутись у короткостроковій перспективі, не забуваючи при цьому про неприпустимість пособництва державі-агресору, яке має переслідуватись та каратись.

На нашу думку, саме прийняття зазначених змін зможе вирішити проблемні питання застосування на практиці положень ч. 4 ст. 1 11–1 КК України та забезпечити належний захист конституційних прав громадян України на тимчасово окупованих територіях.

На нашу думку, необхідно диференційовано підходити до визначення умов, за яких наступатиме кримінальна відповідальність за здійснення на тимчасово окупованій території діяльності, пов'язаної з наданням послуг аудитора,

оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав, або надання інших публічних послуг.

Вважаємо, що з метою виконання покладених на державу зобов'язань щодо забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України необхідно передбачити можливість здійснювати таку діяльність у встановленому на законодавчому рівні окремому порядку.

Україна вживає всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, усім громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території. Одним із основних напрямів захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях є надання правової та гуманітарної допомоги, у тому числі із залученням міжнародної допомоги.

З урахуванням викладеного, на нашу думку, необхідно диференційовано підходити до визначення умов, за яких наступатиме кримінальна відповідальність за здійснення на тимчасово окупованій території діяльності, пов'язаної з наданням послуг адвоката, аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав, або надання інших публічних послуг.

Вважаємо, що з метою виконання покладених на державу зобов'язань щодо забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України, необхідно передбачити можливість здійснювати таку діяльність у встановленому на законодавчому рівні окремому порядку та за умови її погодження з державними

органами України (наприклад, Міністерством юстиції України). Тобто необхідно передбачити кримінальну відповідальність у випадку порушення вказаного порядку.

Водночас категорично заперечуємо необхідність внесення запропонованих змін до статті 111–1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) в частині приведення її положень у відповідність до статті 40 КК України шляхом виключення «добровільності» співпраці з державою-агресором як необхідної складової для кваліфікування діяння, як колабораціонізм, з наступних підстав.

Так, відповідно до статті 40 КК України не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками. Питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правохоронюваним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного примусу, внаслідок якого вона зберігала можливість керувати своїми діями, а також психічного примусу, вирішується відповідно до положень статті 39 цього Кодексу.

З урахуванням зазначеного, якщо особа фактично здійснює якісь протиправні дії, які підпадають під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111–1 КК України (наприклад, публічного заперечення, пропаганди, передачі, здійсненні професійної діяльності, організації та проведенні), то в такому разі під час кримінально-правової оцінки цих діянь можливо застосовувати положення статті 40 КК України.

У той же час, на нашу думку, у частинах 2, 5, 7 статті 111–1 КК України (зайняття громадянином України посади, не пов'язаної (або пов'язаної) з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно господарських функцій, у незаконних органах влади, або посади в незаконних судових або

правоохоронних органах влади, створених на тимчасово окупованій території) обов'язково повинна залишитися така ознака, як «добровільність», тому що її відсутність у перспективі практичного застосування може призвести до притягнення до відповідальності осіб, в діях яких не міститься жодної форми вини, наприклад, коли особу без її відома призначили на посаду у незаконно створеному органу влади або судовому чи правоохоронному органу держави-агресора.

З огляду на викладене вважаємо, що у статті 111–1 Кримінального кодексу України необхідно залишити таку обов'язкову ознаку, як добровільність (умисну форму вини).

На тимчасово окупованих територіях, на яких агресором на цей час вже створено незаконні органи влади, без взаємодії з такими органами неможливо проводити будь-яку господарську діяльність, наприклад, виготовлення на місцевих підприємствах хліба, інших продуктів харчування чи товарів першої необхідності та інших товарів народного вжитку, їх перевезення до торговельних закладів тощо.

Необхідно зазначити, що під санкцію частини 4 статті 111–1 КК України підпадають практично всі особи, які здійснюють господарську діяльність на тимчасово окупованих територіях.

У той же час у ході розгортання державою-агресором широкомасштабної військової агресії неприпустимо залишати мешканців окупованих територій без належного забезпечення нормальних умов життя. Зазначене стосується насамперед сфери забезпечення населення окупованих територій питною водою, продовольчими товарами, предметами першої необхідності та відповідно інших сфер.

Встановлення кримінальної відповідальності за провадження господарської діяльності із державою-агресором в умовах правового режиму воєнного стану є на цей час необхідним.

Виходячи з цього, з урахуванням численних звернень від підприємств, організацій та державних органів щодо організації подальшої діяльності на окупованих територіях України в умовах широкомасштабної збройної агресії, **безумовно констатуємо про необхідність удосконалення вказаної норми та всебічного її висвітлення всіма можливими засобами у формі, що передбачає однозначне її сприйняття та тлумачення, а також запровадження ефективних організаційних заходів режимного характеру.**

Окупація території України державою-агресором не означає припинення дії законодавства нашої держави, на цю територію безумовно поширюється дія законів України. В умовах воєнного стану правовий режим тимчасово окупованої території визначається, змінюється і скасовується рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію Указом Президента.

Відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України господарською діяльністю є діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Тобто це може бути будь-яке виконання робіт, надання послуг чи постачання товару незаконним органам влади, створеним на тимчасово окупованій території, або державі-агресору.

Вважається за необхідне в умовах правового режиму воєнного стану криміналізувати шляхом внесення змін до ч. 4 ст. 111– 1 КК України дії, спрямовані на здійснення підприємницької діяльності на тимчасово окупованій території України, що має на меті отримання прибутку, яка

здійснюється у порушення визначеного Кабінетом Міністрів України та Радою національної безпеки і оборони України порядку.

Фактична реалізація зазначених пропозицій передбачає визначення Урядом України відповідних видів господарської діяльності, проведення якої буде дозволено на законодавчому рівні на тимчасово окупованій території, та встановлення порядку її ведення, у тому числі системи розрахунків та платежів.

На цей час на законодавчому рівні вже здійснено окремі кроки щодо врегулювання цієї діяльності.

Так, зміни у правовий режим господарської діяльності на тимчасово окупованих територіях впроваджено Законом України № 2217-IX від 21.04.2022 **«Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України».**

Зокрема, встановлено, що здійснення господарської діяльності юридичними особами, фізичними особами підприємцями та фізособами, які провадять незалежну професійну діяльність, місцезнаходженням (місцем проживання) яких є тимчасово окупована територія, дозволяється винятково після зміни їх податкової адреси на іншу територію України.

Висновки до розділу 3

Термін «колабораціонізм» вперше з'явився у Франції, де частина політичної еліти в 1940 році відмовилася чинити опір німецькому вторгненню і почала співпрацювати з нацистським урядом. Цей термін використовувався у Франції та Бельгії після Першої світової війни для позначення співпраці місцевих жителів з німецькою окупаційною владою. Колабораціонізм є складним і неоднозначним психосоціальним та етичним феноменом, що виникає внаслідок взаємодії між суб'єктами процесу спілкування та мешканцями. Колабораціонізм – це добровільна чи примусова співпраця з ворогом у всіх

сферах життя, свідома, навмисна співпраця з ворогом на його користь і на шкоду власному народу.

В умовах сьогодення питання колабораціонізму, його поняття, ознаки та види, межі відповідальності колаборантів тощо має особливе значення для України, оскільки окупація частини її суверенної території все ще триває, що відбувається на початку російського вторгнення в поєднанні з використанням змішаних методів ведення війни.

Щодо видів колабораціонізму, то в залежності від бажань і переконань громадян, серед науковців найбільш поширеними є наступні класифікації колабораціонізму: примусовий, добровільний та ідеологічний. Існують також інші види колабораціонізму, за критерієм сфери походження виокремлюють військовий, економічний, побутовий, культурно-духовний та інші види колабораціонізму. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище індивідуалізується деякими специфічними ознаками. Зазначені ознаки допомагають відрізнити колаборацію від інших форм співпраці з ворогом.

На думку істориків, першим колабораціоністським урядом слід вважати уряд фельдмаршала Анрі-Філіпа Петена, створений в окупованій нацистами Франції (режим Віші), після підписання угоди про співпрацю з нацистами. Так формально конкретизувався принцип відносин між гітлерівською Німеччиною та режимом Віші. У зазначеному історичному контексті формується загальне на сьогодні розуміння колабораціонізму – це співпраця жителів окупованих територій або громадян окупованої країни з ворогом (окупантом).

В умовах сьогодення питання колабораціонізму, його поняття, ознаки та види, межі відповідальності колаборантів тощо має особливе значення для України, оскільки окупація частини її суверенної території все ще триває, що

відбувається на початку російського вторгнення в поєднанні з використанням змішаних методів ведення війни.

Сприйняття проблеми колабораціонізму в українському суспільстві з настанням незалежності передбачало переважно розгляд історичного минулого без радянської інтерпретації. Умови співпраці під час Другої світової війни на території України, яка не мала власної держави, були зовсім іншими, ніж сьогодні. Сучасна історія колабораціонізму починається з 2014 року з початком війни російської федерації проти України.

Сучасний стан колабораціонізму показує, що як ніколи важливо допомагати державі проти колаборантів, бо це наближає нашу перемогу. Для нинішнього стану співпраці в умовах окупації частини нашої країни важливою є підтримка окупованих українців, які зараз змушені почуватися вдома чужинцями. Також слід пам'ятати, що кожний метр української землі буде повернено нашій державі, а колаборанти відповідатимуть перед законом. Статистичні дані про сучасний стан колаборації в Україні свідчать про те, що колаборація є досить поширеним явищем у суспільно-політичному житті сучасного українського суспільства. На окупованих територіях спостерігаються прояви економічного колабораціонізму, так і інших видів.

Щодо актуальних викликів повномасштабного вторгнення, які можуть сприяти розвитку колабораціонізму, ними є використання мови ворожнечі та фейків як інструментів ведення російсько-української війни. Широке поширення новин через соціальні мережі та негативний вплив масової дезінформації на суспільство змусили дослідників шукати нові методи виявлення дезінформації за допомогою великих даних і машинного аналізу. Використання авторських принципів та рекомендацій щодо протидії фейкам може сприяти протидії фейкам, які активно поширюються країною-агресором в умовах ведення війни

проти нашої держави, а також такі принципи сприяють протидії колабораціонізму.

Тема використання мови ворожнечі набула нової актуальності у зв'язку з повномасштабним вторгненням держави-агресора на територію України. Мова ворожнечі та мова ворожих кліше дійсно виступають важливим інструментом ведення війни та активно використовуються державою-агресором у риторичі її лідерів. Тож протидія таким кліше та фейкам, які поширюються російською стороною задля успіху ведення війни на інформаційному фронті має стати перспективою розвитку наукових досліджень в умовах повномасштабної російсько-української війни.

В умовах повномасштабної війни між росією та Україною важливу роль відіграє її інформаційна складова. Крім прямих бойових дій на фронті ведеться також інформаційна війна. Російська влада використовує всі можливі засоби, щоб посіяти паніку, дезорієнтацію та дезінформацію серед українців. Соціальні мережі та інтернет-ресурси є основними джерелами маніпулятивного контенту та дезінформації. Боротьба з дезінформацією є однією з найважливіших і актуальних проблем сьогодення.

Стратегічними орієнтирами протидії колабораційній діяльності є наступні: правоохоронні органи мають проводити системну роз'яснювальну роботу; необхідно активізувати вдосконалення закону про колабораціонізм; кадрові та матеріальні ресурси правоохоронних органів мають бути зосереджені на розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів, а справи, які не становлять загрози для суспільства, можуть бути вирішені люстраційними механізмами.

ВИСНОВКИ:

1) законодавець, нарешті, вирішив проблему правової протидії колабораціонізму через встановлення кримінальної відповідальності;

2) на нашу думку, досить широкий опис окремих форм колабораційної діяльності буде мати більш превентивний характер ніж каральний;

3) ефективність кримінально-правової протидії колабораційній діяльності залежить від легалізації стратегії (концепції) перехідного правосуддя, чіткого опису ознак об'єктивної сторони (що дозволить відмежувати колабораційну діяльність від державної зради) та політичної реалізації зазначених законодавчих змін;

4) пропонуємо певні зміни до КК України.

Кримінально-правова проблематика колабораціонізму має великий потенціал для її подальшого більш глибокого наукового розроблення, що дасть змогу подолати прогалини науки кримінального права в цій сфері й отримати нові теоретичні та практичні здобутки. Завчасне прогнозування змін у кримінально-правовому регулюванні відповідної сфери відносин мало б сприяти мінімізації суперечливих знань і, як наслідок, швидкому та якісному розв'язанню комплексу досліджених проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). Львів, 2003. 686 с. 32.
2. В Україні скеровано до суду перший обвинувальний акт за колабораціонізм. Liga Zakon. 2021. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210314_v-ukran-skеровано-dosudu-pershiyobvinuvalniy-akt-za-kolaboratsonzm.
3. Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів) : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 07 вересня 2022 р.) / [редкол. : Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін.]. Київ : ДНДІ МВС України; Харків : Мачулін. 2022. 214 с.
4. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр. №5144 від 24.02.2021 р.). Апарат Верховної Ради України. 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243571>.
5. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки (№ 7186 від 21.03.2022). Апарат Верховної Ради України. 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/12476848>.
6. Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем: матеріали

науковопрактичної конференції (м. Кропивницький, 29 листопада 2022 р.) / упоряд. І.М.

Миценко. Кропивницький: ЦНТУ, 2022. 309 с.

7. Глушко А. Візуальні засоби мови ворожнечі як інструмент інформаційної війни. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2017. № 23. С. 132-154.

8. Гнатюк В. «Мова ворожнечі» в російсько-українській війні 2014-2015 років та національна самосвідомість українців. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2015. № 2. С. 47-52.

9. Голоско С. О. Особливості розслідувальної журналістики в умовах російсько-української війни. Національний авіаційний університет. 2022. 87 с.

10. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії.

Чтиво. 2019. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Honcharenko_Oleksii/Problemy_instytutsiinoho_vyznachen_hennia_termina_kolaboratsionizmu_iiho_vydiv_ta_oznak.pdf?PHPSESSID=o001hmfdenos08s30k2n465r4.

11. Горобець В. Економічний та культурний колабораціонізм: формула співпраці. Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал. 2020. URL:

https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/26.04.2020/pdf/VIM_27_2020-84-106.pdf.

12. Горобець В. Співпраця з ворогом як вимушена модель поведінки та стратегія виживання. Військово-історичний меридіан. 2018. Вип. 3. С 56-74.

13. Гулима О. Колабораціонізм кримських татар у роки другої світової війни: причини і наслідки. Наукові записки: Серія Історія. № 2. 2017. С. 38-39.

14. Гурік М. В. Колабораціонізм в Україні під час Другої світової війни. Історіосфера: матеріали Вісімнадцятої наукової конференції викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, [7-8 квітня, 2023р.]. Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, Рада молодих учених та спеціалістів; [Ю. А. Добролюбська (відп. ред.) та ін.]. Одеса : [ПНПУ імені К. Д. Ушинського], 2023. С. 97-101.

15. Дерейко І. Колабораціонізм. Енциклопедія історії України: Т. 4. Київ. 2007. 528 с.

16. Дерейко І.І. Колабораціонізм, поняття. Наук. думка, 2007. Т. 4. С. 440-441.

17. Долгорученко Д. Колабораціонізм як феномен війни та наукове поняття в межах історико-правових досліджень. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2022. № 56. С. 16–19.

18. За рік від початку війни ДБР розслідує майже 1 тис. 300 кримінальних проваджень щодо злочинів проти національної безпеки. 2023. Сайт Державного бюро розслідування. URL: <https://dbr.gov.ua/news/za-rik-vidpochatkuvijni-dbr-rozslidue-majzhe-1-tis.-300-kriminalnih-provadzhen-shhodozlochiv-protinacionalnoi-bezpeki-infografika>

19. Заєць О. М. Колаборація: поняття, сутність та перспективи застосування. V Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: [Матеріали форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 19-20 травня 2022 р.] Том 1. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 115-116.

20. Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» (№

2108-IX). Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3430808zakon-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-zakolaboracionizm-nabuv-cinnosti.html>

21. Залєвська І. І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. С. 20-26.

22. Зубченко О. С. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях Півдня України: соціологічний аспект. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія.

Соціологія. Право: збірник наукових праць. 2022. № 3 (55). С. 15-23.

23. Ісакова Т. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. Стратегічні пріоритети. 2016. № 4. С. 90-97.

24. Калініченко Б. М. Гібридна війна у парадигмі сучасної теорії пізнання. Humanities and Social Science. VIII (37). Issue: 223, 2020, Feb, Budapest. С. 26–31.

25. Калініченко Б. М. Особливості здійснення контрпропаганди в умовах гібридної війни. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Збірник наукових праць. Відп. ред. О. В. Бабкіна. Випуск 23. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 74–80.

26. Калниболотська Є. В. Забезпечення інформаційної безпеки України в соціальних мережах в умовах повномасштабної воєнної агресії Російської Федерації проти України. Київ, 2022. 69 с.

27. Козак В. А. Баланс думок і точок зору в контексті інших журналістських стандартів. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. С. 252-258.

28. Колабораціонізм у роки Другої світової війни. 2020. URL: <http://tomrda.gov.ua/news/kolaboracionizm-u-roki-drugoi-svitovoi-vijni/>.

29. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Є.О. Письменський. Сєверодонецьк, 2020. 121 с.

30. Колабораціонізм: де ми були вісім років і що тепер. URL: <https://tiukraine.org/news/kolaboratsionizm-de-my-buly-visim-rokiv-i-shho-teper>.

31. Комарчук О. О. Маніпулятивні технології засобів масової комунікації в умовах гібридної війни : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Олександр Олександрович Комарчук; наук. кер. Н. О. Ніколаєнко; Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2019. – 226 с.

32. Котихова Л. Д. Дослідження використання ІТ для протидії поширенню російської дезінформації в медіапросторі в умовах війни. Вісник Приазовського Державного Технічного Університету. Серія: Технічні науки. 2022. С. 5-9.

33. Кримінальний кодекс України. Сайт Верховної Ради України. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862>

34. Леонов О. Колабораціонізм: очевидний злочин з неочевидними ознаками. Укрінформ. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricpolitics/3741121-kolaboracionizm-ocevidnij-zlocin-z-neocevidnimi-oznakami.html>.

35. Міжнародні відносини в епоху штучного інтелекту: чи мають майбутнє дипломатичні перекладачі? Дзеркало тижня. 2019. URL:

https://zn.ua/ukr/international/mizhnarodni-vidnosini-v-epohu-shtuchnogo-intelektuchi-mayut-maybutnye-diplomatichni-perekladachi-326099_.html.

36. Ніколаєнко Н. Інформаційний фронт російсько-української гібридної війни. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. № 1 (12). 2022. С. 45-54.

37. Письменський Є. О. Колабораційна діяльність. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.практ. комент. / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С.Чернявський та ін.; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. С. 84.

38. Письменський Є. О. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. Право України. 2020. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/11288.pdf>.

39. Письменський Є.О., Мовчан Р.О. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 2. С. 8-16.

40. Покарання за колабораціонізм: які уроки світової історії варто врахувати Україні? 2021. URL: <https://zmina.info/columns/pokarannya-zakolaboraczionizm-yaki-uroky-svitovoyi-istoriyi-varto-vrahuvatyukrayini/>.

41. Поляков Є., Щурат Т. Колабораціонізм в Україні – реалії сьогодення. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : Матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Одеса, 21 лип. 2022 р. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2716/1/П+Щ22.pdf>.

42. Пояснювальна записка до проекту закону України «Про заборону колабораціонізму». Liga Zakon. 2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH4RE00A>.

43. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність): проект Закону України № 5144 від 24.02.2021. Апарат Верховної Ради України. 2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71206.

44. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>

45. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

46. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 15.05.2017 № 133/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017#Text>.

47. Рубашенко А.М. Публічні заклики до підтримки дій агресора та до співпраці з агресором: проблеми інтерпретації законодавчої новели. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. С. 135-137.

48. Сарміна Г. Особливості функціонування мови ворожнечі в інтернетпросторі. Національний університет "Острозька академія". Рівне, 2019. № 7. С. 27-30.

49. Сенченко О. Інформаційні війни як фактор трансформації соціальних систем. Вісник Книжкової палати. 2015. № 9. С. 40-46.

50. Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу: збірник матеріалів XI Всеукраїнської науковопрактичної Інтернетконференції (28 травня 2021 р.) / Під заг. ред. М. В. Трофименка. Маріуполь : МДУ, 2021. 218 с.

51. Топоркова М.Н., Понаморенко С.О., Онищенко О.Т. Проблемні питання законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (стаття 111-1 КК України) / Журнал «наукові інновації та передові технології». Серія «Державне управління», Серія «Право». № 7(9). 2022. С. 270.

52. Федоренко Д. В. Колабораціонізм: міжнародно-правові аспекти. Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: зб. тез XII Міжнарод. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 15-16 трав. 2022 р.). Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 322-323.

53. Фіялка С. Мова ворожнечі на сторінках проросійських інтернетмедій у соціальних мережах. Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. Київ, 2016. С. 14-21.

54. Цибуленко Є., Тетера І. Міжнародно-правова кваліфікація окупації Донбасу. Псевдодержави і колабораціонізм на цій території. Право України: Юридичний журнал. 2020. № 11. С. 65–79.

55. Чальцева О. Категорія "Колабораціонізм" як багатокомпонентний наратив в умовах війни. Наукові рефлексії війни. 2022. URL: <https://orcid.org/0000-0003-3922-7619>.

56. Чачава В. Грузинський колабораціонізм у другій світовій війні / Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2015. Випуск 6. С. 157–163.

57. Шайкан В. Колабораціонізм в Україні у роки Другої світової війни: причин виникнення, особливості, масштаби. Друга світова війна і доля народів України: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Київ. 2005. С. 44–51.

58. Шульська Н. М. Медіаманіпуляції в умовах російсько-української війни (на прикладі локальних ЗМІ). Південний архів (філологічні науки). 2022. № 90. С. 68-76.

59. Янішевська К.Д., Крисько А.С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія.Соціологія.Право. № 4 (56). 2022. 73 с.

60. Hoffmann, Stanley. Collaborationism in France during World War II. The Journal of Modern History. 1968. vol. 40, no. 3. pp. 375-395.

61. Military offences and war crimes: background, theory and practice: collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 876 p.

62. Neulen H.W. (1985) An deutscher Seite. München, 1985. 168 p.